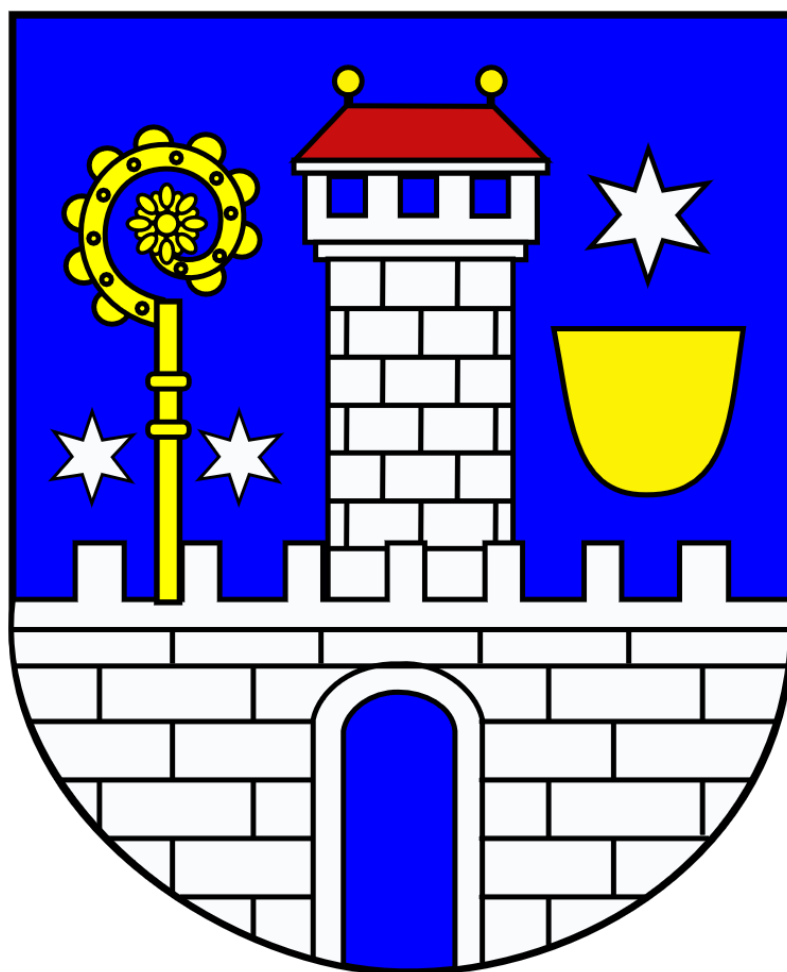

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY LUBRZA
NA LATA 2017 - 2020**

LUBRZA, GRUDZIEŃ 2016

1. Wstęp

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lubrza jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Program określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Wójta, następnie po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania określonych w nim zadań.

Gminny program opieki nad zabytkami to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnoszą się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Głównym odbiorcą Programu jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami Programu mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem Programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony

i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru

zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Lista Skarbów Dziedzictwa - prowadzi ją minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, o których mowa w art. 64 ust. 1, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy - tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi

dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych

wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 446 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie

zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami". Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 778 ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 290 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 519), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 2134 ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 2147 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 406 ze zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością

kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

• **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1817 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

• **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

• **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

• **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

• **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1506 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Lubrza jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się Program połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Lubrza zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić

nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane przy zabytkach.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

• Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo**

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

• **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

- 4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
- 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- 4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lubrza omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2013 - 2016, Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego, Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego;

- **powiatowym:** Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Świebodzińskiego.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Lubrza na lata 2017 - 2020 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

• Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013- 2016

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2013 - 2016 został przyjęty uchwałą nr XXXVI/399/13 przez Sejmik Województwa Lubuskiego z dnia 15 kwietnia 2013 r. W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami sformułowano cel strategiczny wraz z celami priorytetowymi i kierunkami działań. Strategicznym celem ww. Programu jest ochrona oraz kształtowanie klimatu powszechnego zrozumienia wartości dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego w aspekcie materialnym i niematerialnym, jako czynnika rozwojowego w wymiarze społeczno - gospodarczym.

W Programie wyznaczono cztery priorytety: wraz z kierunkami działań

Priorytet I: Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego w województwie lubuskim
Kierunki działań:

Priorytet II: Rozwój badań naukowych, w tym działań na rzecz współpracy instytucjonalnej i społecznej w zakresie ochrony dziedzictwa.

Priorytet III: Ochrona wartości niematerialnych, w tym kreowanie tożsamości oraz identyfikacji

Priorytet IV: Włączenie dziedzictwa kulturowego w procesie społeczno - gospodarcze, rozwój turystyki.

Określone w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami zadania, powinny być wdrażane przez jednostki samorządu terytorialnego na drodze realizowania ustawowych obowiązków, szczególnie zaś przez:

- planowanie w rocznych budżetach jednostek środków na ochronę zabytków,
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i ujęcia w nich zagadnień ochrony zabytków,
- opracowanie studiów, diagnoz i programów ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego,

- inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych i gospodarczych na rzecz zagospodarowania zabytków, ich promocji i popularyzacji,
- stymulowanie działań właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych do ich utrzymywania w należytym stanie;
- dyscyplinowanie właścicieli zaniedbujących obiekty zabytkowe przez brak remontów działaniami przewidzianymi prawem.

• **Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020**

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 została przyjęta uchwałą nr XXXII/319/12 przez Sejmik Województwa Lubuskiego z dnia 19 listopada 2012 r. Jest to najważniejszy dokument samorządu województwa, określający kierunki rozwoju regionalnego i wskazującym obszary szczególnej interwencji. Ustalenia zawarte w dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego.

Celem głównym Strategii jest: Wykorzystanie potencjałów województwa lubuskiego do wzrostu jakości życia, dynamizowania konkurencyjnej gospodarki, zwiększenie spójności regionu oraz efektywnego zarządzania jego rozwojem. Do realizacji celu głównego Strategii wyznaczono cztery cele strategiczne. Każdemu celowi strategicznemu przyporządkowano cele operacyjne, a tym z kolei kierunki interwencji.

Głównymi priorytetami rozwoju województwa lubuskiego określonymi w Strategii są:
Cel strategiczny 1. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka regionalna,
Cel strategiczny 2. Wysoka dostępność transportowa i teleinformatyczna,
Cel strategiczny 3. Społeczna i terytorialna spójność regionu,
Cel strategiczny 4. Region efektywnie zarządzany.

• **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego**

Zmiana Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego (PZPWL) została przyjęta uchwałą nr XXII/191/12 przez Sejmik Województwa Lubuskiego dnia 21 marca 2012 r. W Zmianie PZPWL uwzględniono ustalenia Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego, szczególnie w zakresie określania celów strategicznych i operacyjnych oraz ustalenia wynikowych kierunków zagospodarowania przestrzennego. Przyjęte w dokumencie kierunki rozwoju i zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego oparto na zrównoważonym rozwoju przyrodniczo - gospodarczym, przyjmując tezę, że rozwój województwa lubuskiego będzie następował w sposób ciągły i harmonijny.

Głównym celem polityki przestrzennej, zapisanej w Planie, jest przywrócenie i utrwalanie ładu przestrzennego województwa lubuskiego. W dokumencie wyznaczono również kierunki polityki przestrzennej w sferze kulturowej. Wskazano, iż bogate dziedzictwo historyczne i kulturowe województwa lubuskiego ma istotny wpływ na możliwości rozwojowe i zagospodarowanie przestrzenne województwa. Ochrona i wykorzystanie tych wartości jest istotną przesłanką dla rozwoju turystyki. W dokumencie scharakteryzowano zasoby zabytków materialnych i wartości niematerialnych województwa lubuskiego, a także dokonano oceny stanu zabytków na tym terenie. W konkluzji stwierdzono, że

udokumentowanie, zachowanie i właściwe eksponowanie wartości dziedzictwa kulturowego należy do obowiązku władz państwowych i samorządowych, a także do społeczeństwa. Działalność ta stanowi element edukacji i rozbudzania poczucia tożsamości. Dziedzictwo kulturowe stanowi wartość podlegającą ochronie prawnej. Podkreślono ponadto, iż ochrona dóbr kultury materialnej jest także zadaniem polityki przestrzennej. Obiekty kultury materialnej powinny być wykorzystywane i użytkowane z zapewnieniem rewaloryzacji i humanizacji oraz nadania im odpowiednich funkcji użytkowych w ramach opieki społecznej.

Wykorzystanie zabytków w rozwoju gospodarczym województwa lubuskiego ma podwójne znaczenie - rewitalizuje cenne kulturowo obiekty i podnosi atrakcyjność regionu na płaszczyźnie turystycznej. W Planie wskazano jednak, iż praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego wymaga szeregu różnych działań.

W Planie zapisano, że wyeliminowanie zaszłych w przeszłości deformacji krajobrazu kulturowego, a także zapobieganie nowym zagrożeniom, ma istotne, znaczenie, w tym gospodarcze, zwłaszcza w obszarze gospodarki turystycznej i kulturowej. Rewaloryzacja i rewitalizacja krajobrazu kulturowego, jako elementu gospodarki województwa, powinna splotać się z polityką proekologiczną (w tym ochroną przyrody), przestrzenną i architektoniczną. Jednak włączenie zabytków w procesy gospodarcze województwa, wymaga pogłębienia wiedzy o zasobach wszystkich grup i typów obiektów dziedzictwa kulturowego.

• **Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego**

Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego została przyjęta uchwałą nr XX/142/2004 przez Sejmik Województwa Lubuskiego dnia 28 czerwca 2004 r. Przesłanką ustalenia tego dokumentu było uświadomienie roli i znaczenia kultury w harmonijnych rozwoju regionu, a także określenie mechanizmów zapewniających zachowanie dziedzictwa i tożsamości kulturowej oraz pomyślny rozwój działalności kulturalnej regionu po przystąpieniu do Unii Europejskiej. W Strategii podkreślono, iż tworzenie dóbr kultury, uczestnictwo w kulturze i przekazywanie dziedzictwa kulturowego mają wielki wpływ na formę i treść życia społecznego, na wzajemne stosunki między ludźmi, a także na ogólne nastawienie do życia. W dokumencie sprecyzowano cele główne i operacyjne, a także kierunki działania, zadania szczegółowe i ich hierarchizację w dziedzinie kultury.

Cele główne Strategii:

- 1) Zachowanie ciągłości dziedzictwa kulturowego regionu
- 2) Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu w podnoszeniu jego atrakcyjności
- 3) Wzmocnienie pozycji bibliotek publicznych jako głównych ośrodków informacji oraz kulturalnej i obywatelskiej aktywizacji społeczności lokalnych;
- 4) Aktywne uczestnictwo społeczeństwa w życiu kulturalnym;
- 5) Znoszenie barier kompetencyjnych i organizacyjnych w odbiorze i dostępie Lubuszan do wartości kultury symbolicznej;
- 6) Zapewnienie społeczeństwu możliwości uczestnictwa w przedsięwzięciach artystycznych;
- 7) Mecenat nad regionalną działalnością twórczą;

- 8) Integracja społeczności województwa i zachowanie tożsamości narodowej;
- 9) Budowanie społeczeństwa obywatelskiego.

W strategii wskazano przewidywane efekty powyższych przedsięwzięć, podmioty uczestniczące w ich realizacji, a także źródła ich finansowania i planowane projekty w tym celu.

• **Strategia zrównoważonego rozwoju Powiatu Świebodzińskiego**

Strategia Rozwoju Powiatu Świebodzińskiego opracowana została na zlecenie Starostwa Powiatowego w okresie wrzesień 2000 - marzec 2001. Strategia spełnia kilka funkcji. Jako program działania stanowi podstawę zarządzania powiatem. Sformułowane misja i cele strategiczne są punktem wyjścia do opracowania programów operacyjnych w warunkach dysponowania ograniczonymi zasobami materialnymi i finansowymi. Strategia jest także formalną podstawą umożliwiającą ubieganie się o środki pomocowe. Strategia stanowi ważny materiał informacyjny, informując potencjalnych inwestorów o perspektywicznych kierunkach rozwoju powiatu, jego społeczeństwa i gospodarki.

Ze względu na odległy czas opracowania dokumentu, opisy w obszarze zabytków oraz wyznaczone misja, wizja oraz cele strategiczne straciły swoją ważność.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2017 - 2020 z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Lubrza zgodny jest z dokumentami:

• **Strategia Rozwoju Gminy Lubrza**

Strategia Rozwoju Gminy Lubrza została przyjęta uchwałą nr XLI/256/2014 przez Radę Gminy Lubrza dnia 7 listopada 2014 r. Główne kierunki rozwoju gminy ujęte w niniejszej Strategii zostały wypracowane we współpracy z Radnymi Rady Gminy w Lubrzy. Na kształcie Strategii zaważyły przede wszystkim uwarunkowania wynikające z perspektywy finansowej Unii Europejskiej 2014 - 2020, która w sposób zasadniczy determinuje realizację poszczególnych obszarów rozwojowych Gminy Lubrza.

Wyznaczona wizja strategiczna: Gmina Lubrza stanowi dobre miejsce do pracy i życia. Pozwala na to jej zagospodarowanie, wykorzystujące walory przyrodnicze i położenie. Gmina Lubrza to wspólnota historii, teraźniejszości i przyszłości.

W Strategii dokonano diagnozy stanu dla Gminy Lubrza w czterech grupach, tj.:

- rozwój infrastruktury komunikacyjnej i turystycznej,
- rozwój podstawowych usług publicznych (sprawy społeczne, edukacja, kultura)
- uporządkowanie gospodarki środowiskowej,
- realizacja zintegrowanego programu rewitalizacji obszarów zdegradowanych.

Z uwagi na specyfikę Gminy Lubrza przyjęto założenie, iż optymalnym rozwiązaniem jest zrównoważony rozwój gminy poprzez Inwestycje w budowę i rozbudowę

1. Infrastruktury technicznej,
2. Infrastruktury społecznej,
3. Infrastruktury turystycznej.

W Strategii w obszarze ochrony zabytków wskazano jedynie na szlaki turystyczne, które powinny poprowadzić turystę pomiędzy najciekawszymi, najbardziej znamienitszymi zabytkami kulturowymi, historycznymi oraz przyrodniczymi obu gmin.

• **Plan odnowy miejscowości Mostki na lata 2011 - 2017**

Plan odnowy miejscowości Mostki na lata 2011 - 2017 został przyjęty uchwałą nr VIII/53/2011 przez Radę Gminy Lubrza dnia 2 września 2011 r. Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno - gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

• **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy nr III/27/2002 dnia 30 grudnia 2002 r. Głównym celem Studium jest określenie polityki przestrzennej gminy poprzez rozpoznanie uwarunkowań, a następnie sformułowanie odpowiednich kierunków zagospodarowania przestrzennego. Studium jest materiałem wyjściowym do sporządzania planów miejscowych. Przejmuje ono koordynację nad tworzeniem planów, gdyż wskazuje obszary wymagające sporządzenia planów. Studium nie stanowi prawa miejscowego, jest jedynie wewnętrznym dokumentem wskazującym kierunki rozwoju gminy oraz możliwości wykorzystania jego atutów społecznych i ekonomicznych.

W Studium szczegółowo opisano uwarunkowania wynikające z ochrony wartości kulturowych, w tym: historię gminy, krajobraz, dominanty, rozplanowanie, fortyfikacje, zieleń oraz zabudowę poszczególnych miejscowości gminy, opisano stan zachowania i zagrożenia dla krajobrazu kulturowego gminy. W tym rozdziale znalazł się także spis z obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, stanowiskami archeologicznymi.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Obszar gminy Lubrza pokryty jest w większości planami miejscowymi. Obowiązuje obecnie 9 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

1. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr III/12/98 z dnia 18 grudnia 1998 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego;
2. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr III/13/98 z dnia 18 grudnia 1998 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Przełazy;

3. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr XXVII/42/2001 z dnia 16 lutego 2001 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza, obejmującego tereny w obrębach: Lubrza, Zagaje, Bucze, Nowa Wioska, Boryszyn, Mostki i Przełazy;
4. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr XXVII/43/2001 z dnia 16 lutego 2001 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza, obejmującego tereny położone wzdłuż linii kolejowej E-20 Warszawa - Poznań - Kunowice;
5. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr IX/57/2003 z dnia 12 września 2003 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza, obejmującego tereny w obrębach: Mostki, Zagórze, Przełazy, Staropole, Lubrza, Nowa Wioska, Zagaje;
6. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr XXIX/172/2005 z dnia 2 grudnia 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza, obejmującego tereny w obrębie Przełazy - osiedle „Wenecja” w gminie Lubrza;
7. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr XIV/100/2008 z dnia 31 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza, w obrębach: Przełazy, Lubrza, Boryszyn, Mostki;
8. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr XX/128/2016 z dnia 29 listopada 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza w obrębach: Lubrza, Staropole, Zagaje, Nowa Wioska, Przełazy, Mostki;
9. Uchwała Rady Gminy Lubrza nr XX/130/2016 z dnia 29 listopada 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lubrza w obrębie Przełazy.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Lubrza jest to gmina wiejska, usytuowana w centralnej części woj. lubuskiego, w powiecie świebodzińskim. Od wsch. graniczy z gminą Świebodzin, od zach. z gminą Łagów, od pld. z gminą Skąpe. Jej ptn. krańce wyznacza granica z sąsiednią gminą Międzyrzecz. Na terenie gminy Lubrza funkcjonują następujące sołectwa: Boryszyn, Bucze, Buczyna - Zagaje, Lubrza, Mostki, Nowa Wioska, Przełazy, Staropole, Zagórze. Pozostałe miejscowości gminy: Chałupczyn, Dolisko, Janisławiec, Łaski, Mrówczyn, Pobrzeże, Pszczelin, Romanówek, Tyczyno, Zagaje.

Gmina charakteryzuje się niezwykle korzystnym położeniem w centralnej części województwa lubuskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie Świebodzina, przy kluczowym węźle komunikacyjnym A2 wsch. - Zach. i S3 ptn. - pld., odległości ok. 70 km od granicy z Niemcami.

Powierzchnia gminy wynosi 12 228 ha, z czego aż 46, 3% zajmują tereny leśne. Lasy porastające gminę, to przede wszystkim drzewostan sosnowy i bukowy. Na terenie gminy znajduje się 12 drzew pomnikowych. Użytki rolne stanowią 39% jej całkowitej powierzchni.

Na obszarze gminy leży 11 jezior, zajmujących łącznie prawie 670 ha powierzchni. Największe to jezioro Niestysz (563 ha), które jest drugim, co do wielkości jeziorem na Pojezierzu Lubuskim. Oprócz jezior na terenie gminy znajdują się liczne ciek i kanały. Najważniejsze z nich to Kanał Niesulicki oraz rzeka Paklica, będąca lewym dopływem Obry.

W gminie Lubrza występuje rezerwat przyrody „Pniewski Ług” (nieoznakowany), położony w pobliżu Jeziora Pień, na wsch. od Nowej Wioski, gdzie rozciąga się torfowisko porośnięte brzoza i sosnami, przy podłożu, którego występuje wiele gatunków roślin zagrożonych, m.in. rosiczka okrągłolistna, bagnica torfowa oraz przygiętka biała. Również rezerwaty przyrody „Nietoperek” oraz „Nietoperek II” sięgają swym obszarem terenów gminy Lubrza. Pierwszy z nich utworzony został Zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 11 sierpnia 1980 r. i zajmuje obszar 2, 5 ha. Obejmując część podziemnych fortyfikacji MRU, leży pomiędzy wioskami: Nietoperek, Wysoka, Kęszycza i Boryszyn. Rezerwat posiada rangę europejską i objęty jest tzw. „Porozumieniem o ochronie nietoperzy w Europie”. Rezerwat Przyrody „Nietoperek II” został utworzony Rozporządzeniem Ministra OŚZNiL z dnia 23 grudnia 1998 r. i obejmuje 44, 03 ha powierzchni działek fortecznych i obiektów podziemnych prawie całego obszaru MRU.

W gminie nie ma parków, wyróżniających się wybitnymi walorami przyrodniczymi. Spośród kilku niewielkich parków podworskich na uwagę zasługuje stosunkowo dobrze utrzymany park w Przełazach oraz park w Staropolu.

• **Turystyka i rekreacja**¹

Główny zasób oraz potencjał rozwoju gospodarczego gminy Lubrza skupiony jest wokół turystyki i ekologii. Gmina oferuje turystom wiele atrakcji. Są tu znakomite warunki klimatyczne, malownicze ukształtowanie terenu, doskonałe dla turystyki wodnej liczne jeziora, ciek wodne i kanały oraz lasy sprzyjające rekreacji. Sezon turystyczny na terenie gminy trwa od czerwca do końca sierpnia. Wtedy to liczba osób przebywających na terenie gminy wzrasta kilkakrotnie w stosunku do ilości mieszkańców stałych. Baza turystyczna koncentruje się w okolicy Lubrzy i Przełaz. Plusem są funkcjonujące trasy i ścieżki rowerowe, duża liczba organizowanych imprez, zaangażowanie władz i społeczności lokalnych w rozwój turystyki. Jest to jednak nadal potencjał wymagający szeregu inwestycji.

Przez gminę przechodzą następujące szlaki turystyczne:

- szlak turystyczny PTTK
- Szlak pieszy z Nietkowic do Boryszyna, długość całkowita 50km. Szlak przebiega przez większość obiektów Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, od Odry po Boryszyn.
- Pieszo - rowerowy Szlak Nenufarów - długość 8 km (Lubrza, jezioro Lubie, Nowa Wioska, jezioro Goszcza). Szlak został wytyczony na miejscu dawnej drogi leśnej dookoła jeziora Lubie i jeziora Goszcza. Trasa jest oznakowana i utwardzona.

---

¹ Strategia Rozwoju Gminy Lubrza na lata 2014 - 2010, źródło:

http://www.bip.lubrza.pl/system/obj/2845_Strategia_Gminy_2014-2020.pdf

- Lubrzański Szlak Kajakowy - długość ok. 15 km, poziom łatwy. Trasa prowadzi rzeką Paklicą przez służę forteczną 708 w Lubrzy, jezioro Lubrza, Paklicko Wielkie, jezioro Rudny, kończąc się przy murach klasztornych w Paradyżu.
- Szlak Bobra - znajduje się w okolicy Lubrzy i Staropola. Na szlaku znajdują się wyeksponowane żeremia bobra oraz drzewa ścięte przez bobry, tablice informacyjne, system kładek prowadzących przez tereny podmokłe.
- Lubrzański Szlak Fortyfikacji MRU - przez Lubrzę przebiega naziemna, południowa część szlaku. Wyeksponowane zostały dwa obiekty Jaz 709, oraz Pz. W. 694.

5.2.2 Historia gminy Lubrza

Z badań archeologicznych wynika, że tereny obecnej gminy Lubrza zasiedlone były już w epoce kamienia, zaś pierwsze osady pochodzą z okresu neolitu i wczesnej epoki brązu. Występowała tu też ludność kultury łużyckiej, jastorfskiej i okresu lateńskiego - zarejestrowana na kilku stanowiskach.

W okresie przedślawiańskim dominowało osadnictwo germańskie - do II w. n.e. różne plemiona germańskie opanowały tereny od Renu po Odrę i Wisłę oraz Dunaj. Między innymi obszar Środkowego Nadodrza i jego zaplecze zajęli Burgundowie i Swebowie. Kolejną wędrówkę ludów na zach., w większości germańskich, rozpoczęła ekspansja Hunów w 375 r., Powstała dzięki temu pustkę osadniczą w Europie Środkowej zajęli w VI w. Słowianie. W VIII w. i na pocz. IX w. powstały tu organizacje wczesno plemienne oparte na więzi terytorialnej. Jedną z nich, w okolicy Świebodzina, określa się, jako strefę kulturową Tornow - Klenica. Jej składnikami były niewielkie osady z umocnionym grodem w centrum. Wraz z ekspansją wielkopolskich Polan ku Odrze w poł. X w. osadnictwo grodowe częściowo zanikło, ale nadal funkcjonowały dawne osady otwarte i przynajmniej dwa grody - w Grodziszczu (do XII w.) i w Skąpem (do poł. XI w.), powiązane prawdopodobnie z ośrodkiem międzyrzeckim. Dla kultury reprezentatywny jest miecz żelazny wydobyty w 1944 r. z bagna koło Nowej Wioski, który na głowni miał napis w majuskule karolińskiej, co dowodzi handlu, a przynajmniej związków kulturowych z obszarem nadreńskim w II poł. X w.

Gmina Lubrza leży na terenie historycznie ciężącym do większego ośrodka - Świebodzina. Był to obszar wielokrotnie zmieniający przynależność państwową, co wynikało z przygranicznego położenia. Panowanie pierwszych Piastów doprowadziło do powstania dwóch silnych ośrodków władzy - Krosna i Międzyrzecza, dominujących w regionie przez okres prawie 200 lat. Liczniejsze osadnictwo koncentrowało się wówczas wokół lokalnego połączenia między Krosnem i Międzyrzeczem (Skąpe, Ołobok, Lubrza, Nowy Dworek).

Okres rozbicia dzielnicowego, zapoczątkowany w 1 poł. XII w. powodował stopniowe osłabienie władztwa wielkopolskiego i wzrost wpływów śląskich, dla których bazą - od 2 poł. XII w. - było Krosno. Czasy Henryka Brodatego były okresem współpracy i rywalizacji z książętami wielkopolskimi - Władysławem Laskonogim i Władysławem Odonicem, co w przeciągu 1 poł. XIII w. doprowadziło do trwałego podziału jednolitego dotąd terytorium świebodzińskiego na dwie strefy wpływów wzdłuż linii Lubrza - Ołobok - Smardzewo: północną - wielkopolską, pozostającą w sferze oddziaływań kasztelanii w Międzyrzeczu i Zbąszyniu oraz pód. - śląską, kontrolowaną przez ośrodek krośnieński.

W 2 poł. XIII w. na terytorium świebodzińskim nadal silne były wpływy polityczne Wielkopolski, czego dowodem są posiadłości wielkopolskich rodów rycerskich, m.in.: Porajowie - Różyce (Staropole) i Dryjowie (Lubrza, Szczaniec). Lecz w końcu XIII w. (układ w Krzywieniu 1296 r.) całe terytorium włączone zostało w obręb księstwa głogowskiego, a rody wielkopolskie wyparte zostały przez śląskie i śląsko - łużyckie: Schmolcke, Seidlitz, Stentzsch, Nebelschutz, Wezenborg. Osłabły też dotychczasowe wpływy książęce i biskupie, rozwijała się natomiast sieć parafialna diecezji poznańskiej i własność klasztorna

(wielkopolska - cystersi z Paradyża i Obry; śląska - cysterki z Trzebnicy). Zmianom własnościowym i politycznym towarzyszyła reorientacja szlaków komunikacyjno-handlowych na linii płn. - ptd. (szlak głogowski), kolonizacja terenów niezasiedlonych, częściowo w oparciu o nowy typ gospodarki czynszowej oraz przemiany prawno - kulturowe. Większość tych procesów inspirowanych było przez stale rosnące wpływy śląskie. O przekształceniach w kierunku głębokiej feudalizacji opartej na wzorcach zachodnich świadczyły m.in. nowe, silnie umocnione siedziby własności rycerskiej (Niesulice - k. XIII w., Lubrza - pozostałości umocnionej siedziby Wezenborgów w Lubrzy, Wityń - pocz. XIV w.).

Od poł. XIII w. (1249) istotną rolę na tym terenie uzyskała Marchia Brandenburska, prowadząca ekspansję militarną ku ziemiom zachodniej Wielkopolski. Układ w Krzywiniu doprowadził do czasowych zmian politycznych, kiedy to margrabiowie, w porozumieniu z księciem głogowskim Henrykiem III, w zamian za część kasztelanii zbąszyńskiej, zajęli Międzyrzecz i obszar kasztelanii międzyrzeckiej. Ostatecznie zostali wyparci z okolic Międzyrzecza przez Władysława Łokietka w latach 1322 - 1326. Syn Łokietka, ks. Kazimierz, podczas walk z ks. żagańskim Henrykiem IV, umocnił na trwałe granicę Wielkopolski na linii obrzańskiej. Strefa wpływów brandenburskich po 1314 r. nie przekroczyła linii Staropole - Gościkowo - Bukowiec. Z terenu gminy Lubrza znalazł się w niej Boryszyn. Natomiast księstwo głogowskie, dzięki „zdradzie” wielkopolskiego rodu Jeleni-Niałków, którzy w latach lat 1313 - 1314 odstąpili księżętom śląskim dwa ważne pograniczne zamki: Babimost i Zbąszyń, umocniło się na granicznej linii obrzańskiej (Trzciel, Zbąszyń, Babimost). Tereny gminy Lubrza (poza Boryszynem) znalazły się w obszarze śląskiej enklawy świebodzińskiej, która wraz całym Śląskiem w latach 1329 - 1526 stała się lennem czeskim. W czasach nowożytnych (od 1482 r.) - stanowiąc śląską enklawę pośród ziem brandenburskich - do 1742 r., gdy znalazła się w granicach korony pruskiej.²

W ramach państwa pruskiego, gmina Lubrza znalazła się w obszarze powiatu świebodzińsko - sulechowskiego utworzonego w 1817 r. i wraz z nim włączona została do Brandenburgii.

Po zajęciu Śląska przez Prusy obszar świebodziński, obejmujący tereny gminy Lubrza, stał się powiatem, w którym, jako w jednym z pierwszych, wprowadzono nowe zasady opodatkowania. Mimo zmiany rynków zaopatrzenia i zbytu, 2 poł. XVIII w. była okresem wzrostu w gospodarce. Najpierw rynek polski, a potem zachodni gwarantowały rozwój ważnego miejscowego sukiennictwa, pomyślnie rozwijała się gospodarka na wsi, m.in. hodowla oraz rzemiosło wiejskie. Dramatycznym okresem w dziejach była wojna siedmioletnia (1756 - 1763). Stałe pobyty i przemarsze wojsk, kontrybucje i rekwizycje zrujnowały okolicznych mieszkańców.

Istotnym czasem zmian był okres napoleoński. W 1808 r. zreformowano ustrój miast w Prusach - uzyskały szerokie uprawnienia samorządowe. Wkrótce wprowadzono reguły wolnego wykonywania rzemiosł (1811 r.).

---

²<http://gazeta.swiebodzina.pl/informacje-lokalne/554-historia-swiebodzina-w-pigulce>

Powiat świebodziński od płd. - wsch. po płn. - zach., poprzez miejscowości Smardzewo -Rusinów - Lubrza - Sieniawa, był terenem eksploatacji węgla brunatnego. Od 1820 r. przez cały XIX w. podejmowano udane próby jego pozyskiwania, dzięki czemu pierwsza poł. XIX w. była okresem gwałtownego rozwoju przemysłowego. Okres eksploatacji węgla przypada na lata 1893 - 1926.

Pierwszy pokład węgla w okolicy Lubrzy odkryto przypadkiem w 1824 r. W 1847 r. zawiązała się spółka węglowa, w której udziały miał magistrat Lubrzy. Na wsch. od miasta powstała największa kopalnia „Graff von Baust”, która wkrótce wydobywała 17 tys. ton węgla rocznie. Inne kopalnie powstałe w latach 50. XIX w., np. „Matylda” i „Anna”, „Concordia” w okolicy Nowej Wioski, kopalnia „Paul’s Hoffnung”, oraz kopalnie z okolic Glińska, Grodziszczka i Rzeczycy dawały łączne 70 tys. ton rocznego wydobycia.

Również duże i płytko zalegające złoża węgla odkrył na swoich ziemiach właściciel majątków w Staropolu i Zagajach. Zawiązała się spółka górnicza „Der Berggeist” i na przełomie XIX/XX w., ruszyła z wydobyciem. Na miejscu zbudowano wielką brykietownię, a problem transportu rozwiązano budując prywatną linię kolejową do miejscowości Bucze. W 1902 r. spółka „Der Berggeist” została sprzedana Hansowi Krügerowi, kupcowi z Berlina.³

Na terenie Gminy Lubrza znajduje się szereg budowli fortecznych z czasów II Wojny Światowej: panzerwerki, mosty forteczne, śluzy, zapory i kanały. Rozsiane są na odcinku Boryszyn - Staropole - Lubrza - Nowa Wioska - Przełazy - Mostki, zajmując poczesne miejsce w tzw. Międzyrzeckim Rejonie Umocnień (Ostwall albo Festungsfront im Oder - Warthebogen (FFOWB lub OWB, czyli Umocniony łuk Odry i Warty). Jest to system umocnień stworzony przez Rzeszę Niemiecką w latach 1934 - 1944 dla ochrony wschodniej granicy. W okolicy Boryszyna zaczyna się tzw. Pętla Boryszyńska - zespół podziemi stanowiący zaplecze dla niewybudowanej baterii panczernej nr 5.^{4,5}

Historia miejscowości gminy Lubrza:

Lubrza (Liebenau) - w XII w. istniał tu gród z wieżą na terenie kasztelanii międzyrzeckiej. Pierwotnie osada stanowiła własność dziedziczną wielkopolskiej gałęzi rodu Jeleni - Niałków, który to ród zajmował całe pogranicze Wielkopolski i ziemi lubuskiej.⁶ Najstarsza wiadomość o Lubrzy pochodzi z 1246 r. (1249 r.), kiedy przedstawiciel rodu - Bodzanta, syna Jana z Widzimina nadał część wsi opactwu cystersów z Paradyża. Ok. 1276 r. obok wsi powstało miasto odnotowane jako Oppidum et castrum (miasto i zamek), w rękach Wojciecha z rody Dryjów, kasztelana ze Zbąszynia. W 1293 r., jako właściciele Lubrzy wymienia się Mikołaja i Jana, synów Bodzanty z Widzimia oraz klasztor w Paradyżu. Ok. 1295 r. wspomniany jest kościół pw. św. Marcina, zaś w 1303 r. - targ.

---

³Źródło:http://lubrza.pl/PL/drukuj/540/714/Historia_kopaln_wegla_brunatnego_w_rejonie_Lubrzy_-_materialy_archiwalne_zdjecia_2_3/wersja/

⁴M.Nowacki, Historyczne początki Świebodzina, Muzeum Regionalne w Świebodzińcu; źródło:
<http://www.schwiebus.pl/articles.php?id=116>

⁵Źródło: http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/Mi%C4%99dzyrzecki_Rejon_Umocniony/pl-pl/

⁶ S. Kozierowski z Skorzeva, Ród Jeleni - Niałków - Brochwiczów, Studia nad pierwotnym rozsiadleniem rycerstwa wielkopolskiego (w:) Roczniki PTPN, t.45, 1919 r.

W XIII i XIV w. nastąpił dynamiczny rozwój miasta wiążący się z położeniem na szlaku handlowym ze Świebodzina do Gorzowa, które zapewniało również połączenie z Poznaniem oraz Frankfurtem. W 1319 r. Lubrza otrzymała prawa miejskie. Była wówczas centrum administracyjnym jednego z dystryktów księstwa głogowskiego, będąc siedzibą jego zarządcy - landwójta Henczka II Wezenborga pochodzącego z łużyckiego rodu piastującego wysokie urzędy w księstwie głogowskim. Henczko był właścicielem dworu obronnego (zamku) w Lubrzy.⁷

W 1312 r., po podziale księstwa głogowskiego, Lubrza podzielona była między stan rycerski i zakonników.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Lubrza_%28wojew%C3%B3dztwo_lubuskie%29_-_cite_note-trzeci-23W 1322 r. komes Wojciech Krszczonowicz przekazał całe miasto z zamkiem cystersom z Paradyża i w tym samym roku zakonnicy wymienili go za wsie położone w okolicy Lubusza z Peszkim Młodszym de Lossow. Zamiana została potwierdzona przez Jana księcia Ścinawskiego oraz Henryka ks. Żagańskiego.

W 1330 r. Henryk Żagański ponownie nadał miasto i zamek klasztorowi w Paradyżu, a Piotr de Lossow, tym samym roku, zrezygnował z praw do miasta na rzecz klasztoru. W rękach cystersów Lubrza pozostawała do 1810 r., do sekularyzacji zakonu. W 1440 r. wymieniana jest Anna von Promnitz z córkami, która sprzedała klasztorowi w Paradyżu sądownictwo i dwór w Lubrzy.

Przechodząc całkowicie na własność klasztoru miasto straciło znaczenie polityczno - administracyjne na rzecz rozwijającego się prężniej świeckiego Świebodzina nadal jednak funkcjonowała jako miasto. W XVI w. wprowadzono w Lubrzy produkcję piwa oraz sukna. Od 1613 r. przysługiwał miastu przywilej organizowania trzech jarmarków w roku, w 1616 r. miejscowy cech szewców otrzymał nowy wilkierz. Pozostałe cechy rzemieślnicze z czasem traciły znaczenie i zostały podporządkowane cechom świebodzińskim. Choć nawet w XVII w. istniały w mieście mocne organizacje cechowe szewców, kowali, kołodziejów i krawców, Lubrza utraciła prawa miejskie. Mimo trudności wojny trzydziestoletniej miasto rozwijało się nadal. W 1762 r. miał miejsce duży pożar, którego pozytywnym skutkiem była odbudowa nadająca mu bardziej miejski charakter.

Lubrza w XVIII w. posiadała zwarte założenie z rynkiem pośrodku. Po sekularyzacji klasztoru w 1810 r., samodzielność i pełnię praw samorząd lokalny z burmistrzem na czele uzyskał ponownie dopiero w 1857 r. (do 1945 r.) Ta zmiana pobudziła miejscowość do dalszego rozwoju. Podobnie jak odkrycie w 1824 r. pokładów węgla brunatnego. Wydobycie surowca w okolicy Lubrzy spowodowało rozwój gospodarczy oraz związany z nim przyrost liczby ludności. W 1910 r. miasto zamieszkiwało 1148 osób, w tym 701 ewangelików, 446 katolików i jedna osoba wyznania mojżeszowego.

XVIII w. to także stopniowe zmniejszanie się roli handlu na rzecz rozwoju rzemiosła rzemieślnictwa, w konsekwencji czego część rynku została przeznaczona pod zabudowę

---

⁷ Źródło: <http://www.schwiebus.pl/kalendarium.html>

mieszkalną. Część domów była już wówczas murowana, poza tym w Lubrzy funkcjonowały dwie szkoły wyznaniowe, dwa młyny, oraz folwark zakonny.

W 1933 r. miasto liczyło ok. 1250 obywateli, w 1939 r. - 1170 ; liczba zmniejszyła się na skutek migracji rdzennych mieszkańców na zachód Niemiec, tzw. Ostflucht. W 1940 r. w Lubrzy utworzono dwa obozy pracy, Liebenau I i Liebenau II, w których wykorzystywano żydowskich więźniów do budowy pobliskiej autostrady. W styczniu 1945 r. pod Lubrzą miało miejsce ostateczne przełamanie umocnień Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, skutkiem czego zabudowa miejscowości została zniszczona w około 40% (m.in. kościół katolicki z 1776 r., należąca do niego plebania, hotele, część zabudowy mieszkalnej, w tym drewniana willa przeniesiona z rynku świebodzińskiego, pochodząca z XVII w.). Lubrza zajęta przez armię radziecką, przeszła pod administrację polską, jednak w konsekwencji zniszczeń wojennych, straciła prawa miejskie.

W okresie PRL w latach 60. XX w. wsi przywrócono funkcje turystyczne, wiązało się to z budową ośrodków turystycznych z 250 miejscami noclegowymi, poza tym urządzono kąpielisko nad jeziorem Goszcza oraz przystań wodną. W latach 70. - do pocz. lat 90. wieś była ważnym ośrodkiem turystycznym. W latach 80. była określana mianem jednej z najlepiej zorganizowanych wsi letniskowych w kraju. Docelowo państwo planowało urządzić w jej okolicach 8 - 10 tysięcy miejsc wypoczynkowych. Plany miały zostać zrealizowane po 1990 r., jednak już w połowie lat 80. zaprzestano realizowania nowych inwestycji w infrastrukturę turystyczną.⁸

Boryszyn (Bursche)⁹ - wieś położona na trasie Szlaku Fortyfikacji Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego - tutaj zaczyna się Pętla Boryszyńska. Miejscowość do poł. XIII w. należała do biskupstwa poznańskiego, potem wraz Wielowsią, Żarzynem i Templewem, drogą zakupu od rycerza Boguchwała - prawdopodobnie w 1256 r. stała się własnością templariuszy z Wielkiej Wsi. Templariusze prowadzili własną akcję kolonizacyjną w słabo zaludnionych osadach takich jak Boryszyn, który jako wieś opuszczona, przeznaczony został do osadzenia na prawie niemieckim, zaś nowi osadnicy w 1303 r., zwolnieni zostali przez bpa Andrzeja z płacenia dziesięciny. W tym czasie Boryszyn okresowo znajdował się na terytorium brandenburskim. W 1312 lub w 1347 r., będące ciągle tematem sporów tereny, w tym Boryszyn, przejęła komandoria joannitów łagowskich. Joannici byli właścicielami wsi do sekularyzacji klasztoru w 1810 r. Według wcześniejszych ustaleń rozejmowych, do pobierania czynszu z Boryszyna, Templewa, Żarzyna i Wielowosi uprawnione było starostwo w Międzyrzeczu, co ignorowali komandorzy przeciągając spory. Ostatecznie, na podstawie sfałszowanych dokumentów, sąd graniczny przyznał w 1654 r. Boryszyn Brandenburgii. Po sekularyzacji dóbr klasztornych w 1810 r. majątek joannitów przejął rząd pruski.

Istniejący od średniowiecza kościół w Boryszynie w 1520 r. przejęli protestanci. W tymże roku we wsi wymienione jest sołectwo nadane przez Zygmunta Starego. W 1648 r. na miejscu starego kościoła wzniesiono obecną świątynię, w 1690 r. wzbogacaną o wieżę.

---

⁸ Źródło: [http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/Lubrza_\(wojew%C3%B3dztwo_lubuskie\)/pl-pl/](http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/Lubrza_(wojew%C3%B3dztwo_lubuskie)/pl-pl/)

⁹ Źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/624/letter/B/location/264>

Ośrodek religijny w Boryszynie był na tyle mocny, że służył ewangelikom z wielu sąsiednich wsi. Kościół remontowany był między innymi w latach 1709, 1711 i w 1901 r.

Na terenie wsi występowały dwa majątki. Na początku XX w. jeden z nich należał do rodziny Heinke (1903 r.) i Hecht (1929 r.), drugi - do rodziny Vollmar (1929 r.).

Bucze (Wutschdorf)¹⁰ - wieś o średniowiecznym rodowodzie. W czasach nowożytnych należała do dwóch właścicieli. W 1681 r. jeden z majątków należał do von Knobesdorfów i w rękach rodziny pozostawał do 2 poł. XIX w. W 1752 r. drugi majątek był we własności rodziny von Ilow (Illow), w 1774 r. jego właścicielami byli Otto Wilhelm i Hans Abraham von Diebitsch, w 1828 r. - von Kalckreuth, zaś w latach 1903 - 1929 Max von Kuhlwein von Rathenow. Majątek służył z produkcji wełny.

W 2 poł. XIX w. we wsi znajdował się dwór i założenie dworsko - parkowo - folwarczne. Pozostałością jest rozległy, zaniedbany park oraz resztki zabudowy folwarcznej.

---

¹⁰ Źródło: <http://zamiklubuskie.pl/wp-content/uploads/2008/08/Bucze-ok.-Swiebodzina.jpg>

Buczyna (Braunfelde) i Zagaje (Grunwald)¹¹ - Buczyna i Zagaje, leżące w bezpośrednim sąsiedztwie, w przeszłości stanowiły ośrodki wydobycia węgla brunatnego. Na terenie należącym do właściciela majątków w Staropolu i Zagajach w XIX w. odkryto pierwsze pokłady węgla w okolicach Lubrzy. Z jego inicjatywy powstała spółka górnicza „Der Berggeist”, która rozpoczęła wydobycie na przełomie XIX/XX w. W 1902 r. spółka została sprzedana Hansowi Krügerowi, kupcowi z Berlina. W szczytowym okresie rozwoju zatrudniała do 500 osób, budowała osiedle górnicze dla robotników i produkowała 70 tys. ton węgla i 2,5 tys. ton brykietu rocznie. Kopalnie zamknięto w latach 40. XX w. Obie osady rozwinęły się, jako robotnicze osiedla przy kopalni. Obecnie w okolicach obu wsi znajdują się zapadliska pokopalniane, niektóre tworzą półnaturalne zbiorniki wodne.

Chałupczyn (Hufen) - przysiółek Lubrzy częściej znany pod miejscową nazwą Huby. Rozwinął się w XIX w. przy kopalni węgla brunatnego, zlokalizowanej w jej bliskim sąsiedztwie. Po II wojnie światowej, ocalały dwa domy zamieszkałe do dziś.

Mostki (Möstchen) i Zagórze (Klein Heinersdorf)¹² - Mostki założone zostały średniowieczu. Zapewne należały do biskupstwa poznańskiego skoro z konsystorza poznańskiego wynika, że rycerzy - Jana i Mikołaja Gebelczków reprezentował zakrystianin Janie Włpis. W 1470 r. właściciele wsi - Melchior i Jorge Laben (von Löben) sprzedali Mostki i Zagórze Janowi Lasocie (Hanns Lasseth). Wówczas istniał już zapewne kościół będący fundacją właścicieli dóbr. Powstał w XIII albo XIV w., a jego uposażenie obejmowało rolę, łąkę, dziesięcinę, meszne i stołowe. Kościół został zniszczony w trakcie wojny trzydziestoletniej i nigdy nie odzyskał swojej świetności, a w bliżej nieznanym czasie został rozebrany.

W 1524 r. właścicielem majątku w Mostkach był biskup von Salza, a w latach 1608, 1640 i 1670 wymieniana jest rodzina von Sack. W 2 poł. XVII w. miejscowość składała się z dwóch części rozdzielonych strugą i bagnami. W jednej z nich znajdował się folwark, dwa młyny, 14 domów i 65 mieszkańców. W drugiej części: kościół, plebania, dwie szkoły, dwór, trzy folwarki, młyn, 41 domów i 200 mieszkańców.

Wieś posiadała dwóch właścicieli. W 80. latach XVII w. jedną jej część posiadał Hanns Ernst von Knobesldorff, wymieniany również w 1700 r. W rękach rodziny majątek pozostawał do 1945 r. Drugą - właściciel sąsiedniego Wilkowa - Kilian von Sommerfeld. W 1774 r. wymieniany jest tu Theodor von Sommerfeld - jeden z synów Kiliana, po nim dziedziczył Friedrich Wilhelm von Sommerfeld, który w 1752 r. sprzedał majątek Erasmusowi Friedrichowi von Schenckendorff, radcy prawnemu okręgu Świebodzin - Zielona Góra, który jako właściciel Mostków i Zagórze wymieniany jest jeszcze w 1763/64. W XVIII w. wymieniany jest też Johann Georg von Schenckendorff.

W 1822 r. właścicielem dóbr był Wilhelm von Heinersdorf, po którym Mostki odziedziczyła adoptowana córka Wilhelmina von Päch, która wyszła za mąż za Carla Ferdinanda Theodora von Brescius. Jego syn, Carl Jerzy Theodor von Brescius, sprzedał

¹¹ Źródło: <http://www.ziemialubuska.pl/1300,1267,,.html>

¹² Karta zespołu, M. Błażejewska, WUOZ Zielona Góra, 2009 oraz M. Szymańska-Dereń, Kościoły zrębowe i szkieletowe województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/647/letter/M/location/162>

majątek w 1867 r. asesorowi sądowemu Friedrichowi Robertowi Schulz, który po nobilitacji otrzymał nazwisko von Schulz von Heinersdorf. Majątek von Schulza obejmował Zagórze (909 ha), Blenkendorf (1100 ha), Mostki (1772 ha), Niedźwiedź (1268 ha) i Łabiszynek (1607 ha) w powiecie gnieźnieńskim. Siedziba rodu mieściła się w Zagórzcu, dopiero w latach 1870 - 1880 wzniesiono dwór w Mostkach. W 1907 r. właścicielem majątku był Hans Henning von Schulz von Heinersdorf, ostatnim - do 1945 r. był Karol Henning von Schulz von Heinersdorf. Wg innych źródeł, majątek w Zagórzcu w 1820 r. należał do Friedricha, Augusta Pächa. Następnie - do wdowy po radcy handlowym Sckerlu. W 1900 r. nabył go dzierżawca Przełaz Nauman. W latach 1908 - 1945 jego właścicielem był Fryderyk Busse.

W 1657 r. w Mostkach osiedliła się grupa arian wydalonych z państwa polskiego. Założyli kolonię przynależną do gminy wyznaniowej w Lubrzy. Źródła z XVIII w. podają, że proboszczowie z Mostek (między innymi wyświęcony w 1663 r. proboszcz Hannig) podejmowali silne działania rekatolizacyjne w niedalekim Niedźwiedziu, jednak bez znaczących rezultatów. Po włączeniu okręgu świebodzińskiego w 1742 r. w granice Prus, osłabły związki ze Śląskiem, a po sekularyzacji dóbr zakonu cysterek z Trzebnicy w 1810 r. nastąpiło znaczące osłabienie oddziaływania katolicyzmu. W 1832 r. wzniesiono w Mostkach filialny kościół gminy ewangelickiej w Lubrzy.

Nowa Wioska (Neudörfel)¹³ - badania archeologiczne potwierdzają, iż tereny te zasiedlone były już X w. W okresie od XIII do XIV w. Lubrza, jak i tereny wokół przynależały do klasztoru cystersów w Paradyżu, obejmującego około 30 tysięcy hektarów. Przyjmuje się, że od Nowa Wioska również należała do cystersów, od XIII w. do sekularyzacji zakonu w 1810 r.

Miejscowość po raz pierwszy wzmiankowana jest w 1558 r. Po 1853 r. przeszła w ręce rodu von Loose. Na początku XX w. był własnością rodziny Peltz. Ostatnim właścicielem dóbr była rodzina Döring.

Prawdopodobnie w 1670 r. został wzniesiony kościół - jako fundacja cysterskiego opata z Paradyża - Achatiusa, poświęcony 1676 r. Data na chorągiewce -1637 r. może być pozostałością po poprzednim kościele.

Przełazy (Seeläsgen)¹⁴ - w okresie XIII - XIV w. jezioro Niestysz i leżące wokół niego osady, w tym Przełazy, dzięki nadaniom Henryka Brodatego były w posiadaniu klasztoru cysterskiego w Trzebnicy wchodząc w skład tzw. klucza dóbr świebodzińskich.

Pierwszym znanym z nazwiska właścicielem majątku w Przełazach był junkier von Hornne, następnymi: dowódca cesarskich wojsk Franz von Kniegge, wymieniany w 1687 r., po nim baron Dankelman, kolejnym - Samuel Gottlieb von Rothenburg - 1752 r., następnie - w 1774 r. Melchior Sigismund von Lossow. Potem rodzina von Kalckreuth, później Erazm von

---

¹³ Źródło: <http://zamkilubuskie.pl/nowa-wioskaneudorfel/> oraz M. Szymańska-Dereń, Kościoły zrębowe i szkieletowe województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/649/letter/N/location/280> oraz karta WUOZ Zielona Góra, P. Świątkowski, 1987

¹⁴ Karta zespołu, M. Błażejewska, WUOZ Zielona Góra, 2009, oraz źródła: <http://zamkilubuskie.pl/przelazyseelasgen/> i <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/539/letter/P/location/189>

Schenkendorff, pod koniec XVIII w. - Fryderyk von Rabenau. W drugiej dekadzie XIX w. majątek stał się własnością rodziny Päseler (1828 r.), potem: Gustaw Reissert, Oswald Ferdynad Päch, baron von Balascheff, rodziny Stern i Rieck.

W 1906 r. majątek przejął, zaliczany do najwyższej arystokracji europejskiej, frankoński ród hrabiów i książąt Catell, o XI-wiecznym rodowodzie. Pierwszym z rodu właścicielem Przełaz oraz pobliskich wsi, był Wolfgang Fryderyk hrabia zu Castell - Rüdenhausen, członek rycerskiego zakonu joannitów. Rezydujący w Przełazach, jako spadkobierca fortuny, Wulf Dether Wolfgang Ernst Otto Paul Carl hrabia zu Castell - Rüdenhausen, był kapitanem lotnictwa cywilnego Lufthansy. Podczas II wojny światowej w pałacu mieściła się szkoła SS.

Staropole (Starpel)¹⁵ - właściciel wsi, komes Zbylut z wielkopolskiego rodu Porajów - Róźców i jego synowie Ninosz oraz Tomisław, w 1304 r. sprzedali Staropole cystersom z Paradyża. W 1311 r. opat zakonu przekazał wieś w lenno Gerhardowi herbu Doliwa z Przyprostyni - w łacińskim dokumencie widnieje nazwa miejscowości w staropolskiej formie Starepol. Po 1440 r. Staropole należało do Anny von Promnitz. Po 1450 r.- do Hansa von Sack.

Od XVI w. miały miejsce częste zmiany właścicieli Przełaz. W 1507 r. był nim Hans von Kockritz, kanclerz i namiestnik księcia Zygmunta Jagiellończyka na Łużycach. Od 1575 r. bracia Georg i Stenzel von Hohendorff ze Szczawnicy. Georg był radcą biskupim we Wrocławiu. Po jego śmierci w 1580 r. część dóbr kupił Sigismund von Schlichting, kanclerz margrabiego Jana z Kostrzyna. Miał dwie córki, z których starsza Barbara wyszła za mąż za Wulfa von Nebelschütz, młodsza poślubiła Christophą von Sehren (Seeren), zaś w 1612 r. - Abrahama Juniora von Grünberg, radcę brandenburskiego oraz komandora zakonu joannitów z Łagowa. Rodzina von Grünberg mieszkała w Staropolu do ok. 1681 r., w którym wymienia się Georga Abrahama. W tym czasie część majątku była w rękach Sabiny Heleny von Lossau oraz Johanna Friedricha von Stossel, męża Ursuli Marianne, córki Adama von Grünberg, budowniczego nowego dworu w poł. XVII w. Od 1687 do 1691 r. częścią dóbr zarządzał Samuel von Kalckreuth, deputowany powiatu Świdwin na Pomorzu, który sprzedał swoje dobra Johannowi Ludwигowi Krantz, poborcy podatkowemu z Krosna.

Od 1710 r., za zgodą cesarza Józefa I, całość dóbr znalazła się w rękach braci Hartwiga i Wilhelma von Platen. Od 1747 r. wieś należała do pułkownika Hansa Caspara von Knobelsdorff z Otanowa na Pomorzu, komendanta regimentu dragonów w Alt - Platen. W 1788 r., za sumę 60 000 talarów, kupił dobra Friedrich von Lettow, radca dworu pruskiego, właściciel pobliskiej Sieniawy i dóbr w powiecie krośnieńskim. Po jego śmierci w 1821 r. majątek należał do wdowy, baronowej von der Goltz, a od 1836 r. - do jej córki Frederike von Zschock. Dobrami zarządzał mąż córki Frederike - Wilhelm von Vollard, późniejszy właściciel pobliskiej Sieniawy, który doprowadził majątek do rozkwitu. Był twórcą kompleksu pałacowo - parkowego. Po jego śmierci w 1860 r. dobrami zarządzała wdowa, później jego krewny, generał Egon von Vollard - Bockelberg. Majątek wcześniej uległ

---

¹⁵ Karta WUOZ Zielona Góra, P. Świątkowski, 2009 oraz źródło: <http://zamkilubuskie.pl/staropolestarpel/>

częściowej parcelacji, pozostałą część rodzina posiadała do 1945 r. W rękach rodziny były również dobra w Boryszynie, gdzie mieszkali od kilku pokoleń oraz majątek zamkowy w Świebodzinie. Pozostałą część Przełaz posiadała rodzina Rudlin oraz rody von Prendekow, von Weibelschütz, von Horn i hrabiów von Branis.

Pierwszy dwór pobudowany został przez Adama von Grünberg w poł. XVII w. W latach 30. - 40. XIX w., za Wilhelma von Vollarada, miała miejsce jego przebudowa oraz organizacja nowego założenia pałacowo -parkowego. Za Egona von Vollarada - Bockelberga - przebudowa pałacu w stylu neogotyckim. Na początku 1945 r. budynek został splądrowany i spalony przez żołnierzy radzieckich. Po zespole pozostał okazały park krajobrazowy oraz resztki zabudowań folwarcznych.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Lubrza nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Lubrza znajdują się 33 zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Lubrza

LP.	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Boryszyn	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny pw. Zwiastowania NMP	nr 247 z dnia 06.04.1961 r.
2	Boryszyn nr 39	dom (chata)	nr 1028 z dnia 20.03.1964 r.
3	Boryszyn	obiekty Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego - schron bojowy PzW nr 778	nr L-460/A z dnia 26.10.2011 r.
4	Lubrza	kościół ewangelicki, ob. parafialny rzymsko - katolicki pw. św. Jana Chrzciciela	nr 1038 z dnia 20.03.1964 r.
5	Mostki	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny pw. MB Częstochowskiej	nr 1047 z dnia 20.03.1964 r.
6	Mostki	pałac w zespole pałacowym	nr L-421/A z dnia 25.01.2011 r.
7		park z otaczającymi łąkami w zespole pałacowym	
8	Mostki nr 11	dom (wpis do rejestru zabytków w trakcie weryfikacji)	nr 1048 z dnia 20.03.1964 r.
9	Nowa Wioska	kościół filialny pw. św. Anny	nr 250 z dnia 06.04.1961 r. nr 1054 z dnia 1964 r.
10	Przełazy	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	nr L-655/A z dnia 01.07.2014 r.
11	Przełazy	pałac w zespole pałacowym	nr 3224 z dnia 08.12.1986 r.
12		park w zespole pałacowym	
13	Staropole	cmentarz ewangelicki	nr 3292 z dnia 21.02.1994 r.
14	Staropole obiekty Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego	schron bojowy PzW NORD	nr L-460/A z dnia 26.10.2011 r.
15		schron bojowy PzW 701	
16		schron bojowy PzW 702	
17		schron bojowy PzW 703	
18		schron bojowy PzW 706	
19		schron bojowy PzW 712	
20		schron bojowy PzW 713	
21		schron bojowy PzW 714	
22		schron bojowy PzW 715	
23		schron bojowy PzW 766	
24		schron bojowy PzW 780 a, b	
25		schron bojowy PzW 782	
26		schron bojowy PzW 783	
27		wieża pancerna PzT nr 2	
28		wieża pancerna PzT nr 3	
29		szyb - wylot odwodnienia nr 2594	
30		urządzenie spiętrzające nr 712	

31		urządzenie spiętrzające nr 714	
32	Zagórze nr 21, ob. nr 6	dom (wpis do rejestru zabytków w trakcie weryfikacji)	nr 1070 z dnia 20.03.1964 r.
33	Zagórze nr 23	czworak (budynek nie istnieje, wpis do rejestru zabytków w trakcie weryfikacji)	nr 1071 z dnia 20.03.1964 r.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zobowiązuje właściciela lub posiadacza zabytku ruchomego między innymi do:

- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
- przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę;
- zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu lub kradzieży, zagrożeniu, zmianie miejsca przechowania, zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku.

Na terenie gminy Lubrza do rejestru zabytków ruchomych wpisano 5 obiektów. Są to głównie elementy wystroju i wyposażenie kościołów na terenie gminy. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych. Więcej informacji można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków nie jest jedną z form ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) oraz zgodnie z art. 21 jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. z 2010 r. nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów decyzji o WZIZT (warunków zabudowy i zagospodarowanie terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków gminy Lubrza została opracowana w grudniu 2016 r. Ewidencja liczy 90 obiektów, w tym 33 wpisane do rejestru zabytków. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Lubrza przedstawia tabela poniżej - Tabela nr 2. W załączniku graficznym nr 1 została przedstawiona lokalizacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wraz z stanowiskami archeologicznymi.

Tabela nr 2. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Lubrza

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT
1	Boryszyn	nr 41	budynek mieszkalny
2	Boryszyn	dz. nr 148	historyczne otoczenie kościoła
3	Boryszyn	dz. nr 148	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny pw. Zwiastowania NMP
4	Boryszyn	dz. nr 175/1	cmentarz wiejski, ob. Komunalny
5	Boryszyn	dz. nr 187/1	schron bojowy nr 778
6	Bucze	nr 26	czworak w zespole folwarcznym
7	Bucze	nr 34	dom w zespole folwarcznym
8	Bucze	nr 35	rządcówka w zespole folwarcznym
9	Bucze	nr 36	czworak w zespole folwarcznym
10	Bucze	dz. nr 80	cmentarz ewangelicki, ob. miejsce po cmentarzu wojennym
11	Bucze	dz. nr 133/19	park w zespole folwarcznym
12	Bucze	dz. nr 135/13	magazyn zbożowy w zespole folwarcznym
13	Bucze	dz. nr 135/13	obora I w zespole folwarcznym
14	Bucze	dz. nr 135/13	obora II w zespole folwarcznym
15	Bucze	dz. nr 135/13	stodoła w zespole folwarcznym
16	Lubrza		układ ruralistyczny
17	Lubrza	ul. 3 Maja 2	budynek mieszkalny
18	Lubrza	ul. 3 Maja 11a-11b	budynek mieszkalny
19	Lubrza	ul. 3 Maja 13	budynek mieszkalny
20	Lubrza	ul. 3 Maja 16	budynek mieszkalny
21	Lubrza	ul. 3 Maja 17	budynek mieszkalny
22	Lubrza	ul. 3 Maja 19	budynek mieszkalny
23	Lubrza	ul. 3 Maja, dz. nr 238/3	cmentarz ewangelicki, katolicki
24	Lubrza	ul. Klasztorna 3	budynek mieszkalny
25	Lubrza	ul. Klasztorna, dz. nr 40	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki, komunalny
26	Lubrza	ul. Świebodzińska 21	budynek mieszkalny
27	Lubrza	ul. Świebodzińska 25	budynek mieszkalny
28	Lubrza	ul. Świebodzińska 30	budynek mieszkalny
29	Lubrza	ul. Świebodzińska 40	budynek mieszkalny
30	Lubrza	ul. Świebodzińska 46	budynek mieszkalny
31	Lubrza	ul. Świebodzińska 50	budynek mieszkalny
32	Lubrza	ul. Świebodzińska 59	budynek mieszkalny
33	Lubrza	ul. Świebodzińska 68	budynek mieszkalny, ob. Urząd Gminy
34	Lubrza	ul. Świebodzińska, dz. nr 170/1	urządzenie spiętrzająco - spustowe nr 709
35	Lubrza	ul. Świebodzińska, dz. nr 343	historyczne otoczenie kościoła parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela
36	Lubrza	ul. Świebodzińska, dz. nr 343	kościół ewangelicki, ob. parafialny rzymsko - katolicki pw. św. Jana Chrzciciela
37	Lubrza	ul. Świebodzińska, dz. nr 344	cmentarz przykościelny (nieczynny)
38	Lubrza	ul. Zamkowa 1	budynek mieszkalny
39	Lubrza	ul. Zamkowa, dz. nr 289/3	fundament wieży rycerskiej
40	Mostki	nr 11	budynek mieszkalny
41	Mostki	nr 13, dz. nr 351	historyczne otoczenie kościoła
42	Mostki	nr 13, dz. nr 351	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny pw. MB Częstochowskiej

43	Mostki	nr 40	budynek mieszkalny
44	Mostki	nr 56	budynek mieszkalny
45	Mostki	nr 80-80a	dom w zespole folwarcznym
46	Mostki	nr 81, dz. nr 231/3, 232/2, 232/3, 496/2, 496/3	park krajobrazowy z otaczającymi łąkami w zespole pałacowym
47	Mostki	nr 81	pałac w zespole, ob. szkoła podstawowa
48	Mostki	nr 82	budynek mieszkalny w zespole folwarcznym
49	Mostki	nr 82	budynek wielofunkcyjny w zespole folwarcznym
50	Mostki	nr 82	kuźnia w zespole folwarcznym
51	Mostki	nr 82	gołębnik, ob. stelmacharnia w zespole folwarcznym
52	Mostki	nr 83	dom rządcy w zespole folwarcznym, ob. budynek mieszkalny
53	Mostki	dz. nr 13	obiekty o odporności B-1, Pz. W. 677
54	Mostki	dz. nr 202/2	Pz.W.669 Grupa Warowna Litzmann
55	Mostki	dz. nr 261/11	Pz.W.670 Grupa Warowna Litzmann
56	Mostki	dz. nr 261/14	Pz.W.671 Grupa Warowna Litzmann
57	Mostki	dz. nr 265/2	cmentarz wiejski poewangelicki (nieczynny)
58	Mostki	dz. nr 265/2	cmentarz wiejski ewangelicki (nieczynny), ob. komunalny
59	Nowa Wioska	nr 20	budynek mieszkalny
60	Nowa Wioska	nr 49	budynek mieszkalny
61	Nowa Wioska	dz. nr 2/11	cmentarz wiejski, ob. komunalny
62	Nowa Wioska	dz. nr 15	cmentarz przykościelny (nieczynny)
63	Nowa Wioska	dz. nr 15	historyczne otoczenie kościoła
64	Nowa Wioska	dz. nr 15	kościół filialny pw. Św. Anny
65	Nowa Wioska	dz. nr 219/2	most przesuwny 705
66	Przełazy	nr 5	kościół ewangelicki, ob. rzymsko - katolicki filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego
67	Przełazy	nr 20	pałac w zespole
68	Przełazy	nr 22	oficyna pałacowa
69	Przełazy	dz. nr 90	cmentarz wiejski poewangelicki
70	Przełazy	dz. nr 199, 204/4	park w zespole pałacowym
71	Przełazy	dz. nr 204/4	budynek dawnej gorzelni
72	Przełazy	dz. nr 209	wieża widokowa
73	Staropole	dz. nr 8	gorzelnia, magazyn w zespole folwarcznym, ob. budynek nieużytkowany
74	Staropole	dz. nr 9	dom rządcy w zespole folwarcznym, ob. budynek nieużytkowany
75	Staropole	dz. nr 9	stodoła, ob. magazyn w zespole folwarcznym
76	Staropole	dz. nr 9	stajnia w zespole folwarcznym
77	Staropole	dz. nr 79	dzwonnica, ob. kaplica
78	Staropole	dz. nr 101/1	cmentarz wiejski ewangelicki (nieczynny)
79	Staropole	dz. nr 127/3	urządzenie spiętrzające nr 712
80	Staropole	dz. nr 289	urządzenie spiętrzające nr 714
81	Staropole		schrony bojowe PzW NORD
82	Staropole		schrony bojowe PzW: 701, 702, 703, 706,

			712, 713, 714, 715, 766, 780 a, b, 782, 783
83	Staropole		szyb - wylot odwodnienia nr 2594
84	Staropole		wieża pancerne PzT nr 2, 3
85	Zagórze	6, d. 21	dom
86	Zagórze	19	budynek mieszkalny, ob. nie istnieje
87	Zagórze	22	dom rządcy w zespole folwarcznym, ob. budynek mieszkalny
88	Zagórze	dz. nr 81/11	kuźnia ob. magazyn w zespole folwarcznym
89	Zagórze	dz. nr 81/11	stodoła, ob. magazyn w zespole folwarcznym
90	Zagórze	dz. nr 81/11	obora w zespole folwarcznym

5.5. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) - podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Na obszarze gminy Lubrza odkryto 105 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanym znaczeniu, ujętych w gminnej ewidencji zabytków (Tabela nr 3). Wśród stanowisk archeologicznych nie ma obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Wśród nich są obiekty istotne z historycznego punktu widzenia, które mogą być znakomitym elementem promocyjnym, wykorzystywanym w turystyce kulturalnej. Wymagają jednak odpowiedniego wyeksponowania w postaci wytyczenia szlaku oraz szczegółowego opisu historycznego i wizualizacji pierwotnego wyglądu.

Można wyróżnić dwa typy zabytków archeologicznych: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególny problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżniamy różne rodzaje stanowisk archeologicznych, takie jak: grodziska - pozostałości grodów, cmentarzyska - pozostałości dawnych cmentarzy, pozostałości osad wiejskich, miast itd.

Ze względu na wymagania związane z ochroną zabytków oraz ich znaczeniem dla tzw. turystyki dziedzictwa kulturowego, archeologiczne zabytki nieruchome można podzielić na zabytki widoczne i niewidoczne w krajobrazie.

Zabytki o własnej formie krajobrazowej to głównie pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano-ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów) itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych.

Najczęściej przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki oraz służb konserwatorskich, są stanowiska archeologiczne o wyraźnej, widocznej w

terenie formie krajobrazowej. Dlatego grodziska, tj. pozostałości dawnych grodów, są najczęściej wspomniane w przewodnikach jako miejsca atrakcyjne dla turystyki.

Na obszarze gminy Lubrza odkryto jedno grodzisko - w Lubrzy. Jest to średniowieczne grodzisko z relikdami wieży rycerskiej. Znajduje się w płn. - zach. części wsi, na wzniesieniu za zabudowaniami ul. Zamkowej. Była to charakterystyczna forma terenowa ze śladami fosy i relikty murów wieży mieszkalnej (XIV-XV w.). Do niedawna nie wyeksponowane, porośnięte krzewami. W 2016 r. teren został splantowany, pozostał tylko cokół, na którym znajdują się relikty murów wieży.¹⁶

Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Lubrza

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER OBSZARU AZP	NUMER STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NUMER STANOWISKA NA OBSZARZE
1	Lubrza	53-13	34	1
2	Lubrza	53-13	35	2
3	Lubrza	53-13	36	3
4	Lubrza	53-13	37	4
5	Lubrza	53-13	38	5
6	Lubrza	53-13	43	27
7	Staropole	53-13	1	6
8	Staropole	53-13	2	7
9	Staropole	53-13	3	8
10	Staropole	53-13	4	9
11	Staropole	53-13	5	28
12	Staropole	53-13	6	29
13	Boryszyn	53-13	5	10
14	Boryszyn	53-13	6	11
15	Boryszyn	53-13	7	12
16	Boryszyn	53-13	8	13
17	Boryszyn	53-13	9	14
18	Boryszyn	53-13	10	15
19	Boryszyn	53-13	11	16
20	Boryszyn	53-13	1	17
21	Boryszyn	53-13	2	18
22	Boryszyn	53-13	3	19
23	Zagaje	53-13	1	20
24	Zagaje	53-13	2	21
25	Zagaje	53-13	3	22
26	Zagaje	53-13	4	23
27	Zagaje	53-13	5	24
28	Lubrza	53-14	2	27
29	Lubrza	53-14	3	28
30	Lubrza	53-14	5	55
31	Boryszyn	53-14	4	29

¹⁶ Źródło: <http://www.tvn24.pl/poznan,43/spycharka-rozjechali-sredniowieczny-grod,686736.html>

32	Nowa Wioska	54-13	1	1
33	Nowa Wioska	54-13	2	2
34	Nowa Wioska	54-13	3	3
35	Nowa Wioska	54-13	4	4
36	Nowa Wioska	54-13	5	5
37	Nowa Wioska	54-13	6	6
38	Nowa Wioska	54-13	7	7
39	Nowa Wioska	54-13	8	8
40	Nowa Wioska	54-13	9	9
41	Nowa Wioska	54-13	10	10
42	Nowa Wioska	54-13	11	11
43	Nowa Wioska	54-13	12	12
44	Nowa Wioska	54-13	13	13
45	Nowa Wioska	54-13	14	14
46	Nowa Wioska	54-13	15	15
47	Nowa Wioska	54-13	16	16
48	Nowa Wioska	54-13	17	17
49	Nowa Wioska	54-13	18	18
50	Nowa Wioska	54-13	19	19
51	Nowa Wioska	54-13	20	20
52	Nowa Wioska	54-13	21	21
85	Nowa Wioska	54-13	22	22
53	Mostki	54-13	1	23
54	Lubrza (Romanówek)	54-13	1	24
55	Lubrza (Romanówek)	54-13	40	61
56	Lubrza (Romanówek)	54-13	41	25
57	Lubrza	54-13	1	26
58	Lubrza	54-13	4	27
59	Lubrza	54-13	6	28
60	Lubrza	54-13	7	29
61	Lubrza	54-13	8	30
62	Lubrza	54-13	9	31
63	Lubrza	54-13	10	32
64	Lubrza	54-13	11	33
65	Lubrza	54-13	12	34
66	Lubrza	54-13	13	35
67	Lubrza	54-13	14	36
68	Lubrza	54-13	15	37
69	Lubrza	54-13	16	38
70	Lubrza	54-13	17	39
71	Lubrza	54-13	18	40
72	Lubrza	54-13	19	41
73	Lubrza	54-13	20	42
74	Lubrza	54-13	21	43
75	Lubrza	54-13	22	44
76	Lubrza	54-13	23	45

77	Lubrza	54-13	24	46
78	Lubrza	54-13	25	47
79	Lubrza	54-13	26	48
80	Lubrza	54-13	27	49
81	Lubrza	54-13	28	50
82	Lubrza	54-13	29	51
83	Lubrza	54-13	30	52
84	Lubrza	54-13	31	53
86	Lubrza	54-13	32	54
87	Lubrza	54-13	33	55
88	Lubrza	54-13	39	56
89	Lubrza	54-13	42	62
90	Lubrza	54-13	44	63
91	Nowa Wioska	54-13	-	57
92	Zagórze	55-12	1	6
93	Mostki	55-13	2	2
94	Mostki	55-13	3	3
95	Mostki	55-13	4	4
96	Mostki	55-13	5	5
97	Mostki	55-13	6	6
98	Mostki	55-13	7	15
99	Mostki	55-13	-	18
100	Przełazy	55-13	1	7
101	Przełazy	55-13	2	8
102	Przełazy	55-13	3	9
103	Przełazy	55-13	4	10
104	Przełazy	55-13	5	16
105	Przełazy	55-13	6	17

5.6. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Ochrona dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom, jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

5.6.1. Dziedzictwo materialne

Krajobraz kulturowy gminy ukształtowany został w oparciu o następujące uwarunkowania, mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych:

- burzliwe losy pogranicza śląsko - wielkopolsko - brandenburskiego,
- lokalizacja przy ważnym szlaku handlowym,
- dobre warunki glebowe i klimatyczne sprzyjające rozwojowi rolnictwa,
- historia osadnicza sięgająca epoki kamienia,
- wydobywcę węgla brunatnego,
- położenie na terenie Międzyrzeckiego Rejonu Umocnień.

Aktywność ekonomiczna regionu i pozostała działalność jego mieszkańców pozostawały i pozostają w ścisłym związku z jego walorami terenowymi.

I. HISTORYCZNE UKŁADY PRZESTRZENNE

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg.

• Układ urbanistyczny wsi Lubrza

Wieś Lubrza, przez stulecia funkcjonująca jako miasto, jest przykładem zespołu urbanistycznego o rozplanowaniu średniowiecznym, opartym na dawnej drodze tranzytowej ze Świebodzina do Międzyrzecza - obecnie ulica Świebodzińska. W XVIII w. miasto rozlokowane było na planie prostokąta, gdzie głównymi ciągami komunikacyjnymi były dwie równoległe drogi, między którymi znajdował się rynek ze studnią oraz kwartał zabudowy z kościołem parafialnym i budynkami mieszkalnymi, głównie o konstrukcji ryglowej. W jednej z pierzei rynku znajdował się ratusz. Teren miasta otaczało drewniane ogrodzenie z dwiema furtami - przy drodze głównej, obok domów celnych. Poza ogrodzeniem znajdował się szachulcowy budynek zboru ewangelickiego otoczony osobnym ogrodzeniem.

W kolejnych wiekach miasto rozwijało się wzdłuż głównej drogi, na osi płn. - pód. (ul. Świebodzińska). W części środkowej pojawiła się dodatkowa droga, usytuowana wrzecionowato w stosunku do pozostałych. Między ul. Świebodzińską a ul. 3 Maja znajduje się prostokątny rynek (Plac Wdzięczności) oraz zabudowa mieszkalna i dwa cmentarze: katolicki - przy rynku i ewangelicki - przy ul. Świebodzińskiej, na pód. od rynku. Płn. kraniec historycznej zabudowy, zamykający teren dawnego zamku, stanowi młyn nad rzeczką Rakownik. Krańcem pód. historycznego rozplanowania wsi jest dawny kościół ewangelicki, ob. filialny katolicki oraz cmentarz. Jest to teren o bardzo dobrze czytelnym, historycznym układzie, nasycony obiektami o wartościach zabytkowych.

Miasto zostało częściowo zniszczone w czasie wojny (barokowy kościół farny i ratusz przy rynku). Po wojnie rozwijało typową zabudowę wiejską. Obecnie główną ulicą wsi Lubrza jest ul. Świebodzińska. Na płn. od wsi zlokalizowane jest grodzisko. Niejednolita zabudowa wsi tworzy zwarte pierzeje, zwłaszcza przy ul. Świebodzińskiej, gdzie znajdują się najbardziej okazałe domy. Budynki historyczne to obiekty parterowe lub jednopiętrowe. Przy rynku stoi

kilka kamieniczek typu wielkopolskiego o trój- i czteroosiowych elewacjach oraz niskie domy parterowe.

• Układy ruralistyczne wsi

Na terenie gminy Lubrza większość wsi zachowała układ ruralistyczny wykształcony do połowy XVIII w., rozbudowany w kolejnych stuleciach. W większości są to wielodrożnice, często powiązane z zespołami folwarcznymi lub dworsko - parkowo - folwarcznymi. Jedynie Bucze, Boryszyn oraz Mostki wykazują cechy owalnicy o częściowo zatartym układzie. W Mostkach kościół i zespół pałacowo - folwarczny tworzą dwie dominanty architektoniczne wsi, połączone boczną drogą wiejską prowadzącą bezpośrednio z majątku do świątyni. Większość wsi posiada zabudowę luźną, typowo rolniczą, murowane domy mieszkalne z początku XX w. Buczyna jest wsią o charakterze osady górniczej.

II. ZESPOŁY ZABUDOWY REZYDENCJONALNEJ

Znaczna część wsi w gminie posiadała zespół folwarczny połączony z siedzibą pańską, ogrodem i parkiem, w różny sposób warunkujący kształt przestrzenny wsi i ich rozwój gospodarczy. Po 1945 r. przejęte przez państwo polskie zespoły, w większości przekształcone w Państwowe Gospodarstwa Rolne, stopniowo ulegały degradacji. Obecnie ich większość zachowana jest w stanie szczątkowym, budynki gospodarcze i mieszkalne zostały rozebrane lub zmieniono ich funkcję, zaniedbane parki straciły swój charakter kompozycyjny, dwory czy pałace w większości zostały rozebrane. Z reguły czytelny pozostaje ogólny układ zespołu, granice parku i drzewostan, czasem układ alejek parkowych, oraz kształt gospodarczego majdanu. Poniżej wskazano zespoły zachowane w najlepszym stanie.

• Zespół pałacowo - folwarczny z parkiem w Mostkach¹⁷

Pałac pochodzi z 1870 - 1880, zabudowa folwarczna 4 ćw. XIX w. i z 1900 - 1910, park 4 ćw. XIX w.; wieża widokowa w parku zwana „Wieżą Bismarcka” - pocz. XX w. Po 1945 r. majątek należał do rolników indywidualnych, a w 1957 r. przeszedł na własność Skarbu Państwa. Od 1946 r. w pałacu mieści się szkoła. Obecnie pałac i jego najbliższe otoczenie jest własnością gmin Lubrza, pozostałą częścią parku władają Lasy Państwowe.

Zespół pałacowo - folwarczny znajduje się w centrum wsi, po pld. stronie drogi. Regularna zabudowa zespołu, skupiona wokół czworobocznego podwórza, tworzy zwarty kompleks budynków - od ptn., zach. i wsch. oraz pałac - od pld. Pałac od strony dziedzińca jest ogrodzony pasmem niskiej zieleni, a z pozostałych stron otoczony parkiem. Pierzeję wsch. zajmowały budynki stajni i obory, zach. - dom mieszkalny, budynek wielofunkcyjny i magazyn zbożowy - od strony podwórza oraz kuźnia. Na pierzei pld.: dom rządcy, jałownik i paszarka.

---

¹⁷ Karta WUOZ Zielona Góra, M. Błażejewska 2009, oraz M. E. Drozdek, Zabytkowe parki województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/823/letter/M/location/162>

Pałac jest w bardzo dobrym stanie zachowania, zespół o czytelnym układzie, budynki w zróżnicowanym stanie technicznym: mieszkalne remontowane, gospodarcze - częściowo nieużytkowane, wymagają kapitalnego remontu.

Park pałacowy założony został w 4 ćw. XIX w., na miejscu wcześniejszego założenia, wg projektu E. Petzolda - ucznia ks. Ludwika Hermanna von Pückler - Muskau. Ok. 1880 r. w parku wybudowano kamienną wieżę widokową. Kolejne prace prowadzone były podczas wojny. Ich zleceniodawcą był Hans Henning von Schulz, który gościł w Mostkach Georga Potente, dyrektora ogrodu w Sanssouci. W 1942 r. omawiali plany zadrzewień i obsadzeń na granicach parcel, natomiast w 1944 r. - plany utworzenia miejsca pamięci Eberharda von Schulz.

Plan parku znany jest z mapy topograficznej w 1944 r. Jego kompozycja składa się z trzech odmiennych części. Zasadnicza część parku z wysokim drzewostanem, założona jest w kształcie wydłużonego trójkąta. Otulinę parku stanowią otwarte łąki ze swobodnie rozmieszczonymi grupami drzew i krzewów. Ostatnia część parku to park leśny ze ścieżkami spacerowymi oraz kamienną wieżę widokową znajdującą się na wzniesieniu po stronie zach. drogi do Przełazów. Obraz uzupełniają pocztówki z pocz. XX w. Przy frontowej elewacji pałacu, znajdowały się niewielkie zieleńce z regularnie posadzonymi drzewkami, a salon ogrodowy budował układ ozdobnych kwietników, gazonów i zbiorników wodnych. Tu także znajdowała się altana.

Drzewostan parku jest zaniedbany i wymaga pielęgnacji, w jego składzie wyróżniają się liczne: klony pospolite, lipy i dęby szypułkowe. Przy pałacu znajduje się okazałych rozmiarów buk pospolity o czerwonych liściach. Układ parku jest nieczytelny, a dawny układ wodny zachował się szczątkowo. Po części jest to wynikiem zmiany funkcji pałacu funkcji i ogrodzenia części parku najbliższej pałacowi. Spowodowało to szeroką degradację kompozycji parku i układu wodnego, który jest niedostępny, a tym samym pozbawiony pielęgnacji. Przy pałacu zachował się relikw fontanny oraz fragment kamiennego pomnika. W krajobrazowym parku znajduje się, powstała wraz z pałacem, romantyczna wieża widokowa.

● **Zespół pałacowo - folwarczny z parkiem w Przełazach**¹⁸

Pałac i park z 4 ćw. XIX w., wielokrotnie przebudowywany, ob. siedziba Ośrodka Rehabilitacyjno - Wypoczynkowego.

Zespół usytuowany jest w pd. części wsi. Na teren założenia prowadzi droga główna, przebiegająca przez całą miejscowość. Wejście przez dwie bramy wjazdowe, prowadzące na oddzielone od siebie ogrodzeniem części: rezydencjonalną na wsch. i folwarczną na zach. Pałac, stanowiący dominantę architektoniczną całego założenia, usytuowany jest

---

¹⁸Karta WUOZ Zielona Góra, M. Kacprzyk, 1994 oraz źródło:

<http://www.lwz.pl/monument/show/id/843/letter/P/location/189>

w centralnej części 2 ha parku, którego granice od pn. wyznacza zabudowa wsi, od zach. teren folwarku, od pd. i wsch. jezioro Niestysz.

Park krajobrazowy jest niewielkim założeniem o kształcie zbliżonym do kwadratu. Zyskiwał optycznie na wielkości dzięki sąsiedztwu jeziora, którego walory widokowe wykorzystano w kompozycji. Gęstą sieć dróg rozprowadzono gwiazdźście spod centralnie usytuowanego pałacu. Wzdłuż brzegów jeziora ścieżkom nadano formę prostych promenad, zbiegających się w najbardziej wysuniętym punkcie półwyspu, gdzie utworzono cypel.

Największe zgrupowanie roślinności wysokiej znajduje się we wsch. części parku. Strona pd. służyła prawdopodobnie ekspozycji pałacu w stronę jeziora. Architekturę pałacu, jego elewację frontową i zach. podkreślono poprzez wprowadzenie nasadzeń pojedynczych drzew, grup krzewów iglastych oraz roślinności dekoracyjnej.

W pñ. - wsch. części zachowany jest wielogatunkowy starodrzew, który tworzą dąb szypułkowy, lipa drobnolistna - w tym okazałe nasadzenia wielopniowe, dwa okazy buka purpurowego, topola włoska, kasztanowiec pospolity, buk pospolity. W zach. części parku zachowane są pojedyncze drzewa gatunku platan klonolistny, pięciopniowa lipa drobnolistna, choina kanadyjska, brzoza brodawkowa. Wzdłuż wsch. brzegu jeziora rosną: jesion wyniosły, olsza czarna, wiąz szypułkowy. W sąsiedztwie podjazdu występują pojedyncze krzewy jałowca oraz współcześnie nasadzone różaneczniki. Park oczyszczony jest z podrostu drzew i krzewów, utrzymane są powierzchnie trawników. Założenie zachowane jest w historycznych granicach.

Obecnie, poza terenem spacerowym dla gości ośrodka, park pełni również funkcję pola biwakowego dla młodzieży. W sąsiedztwie wjazdu głównego został wybudowany parking. Wprowadzono wtórny układ ścieżek o nawierzchni z kostki betonowej, znacznie uproszczony w stosunku do historycznej formy i ograniczający się jedynie do zapewnienia połączeń komunikacyjnych w obrębie pałacu, parkingu i dostępu do jeziora. Roślinność wysoka, z uwagi na stan zdrowotny i konieczność zapewnienia bezpieczeństwa osobom przebywającym na terenie parku, ulega ciągłej redukcji. W kompozycji parku brakuje mnogości charakterystycznych form niskich nasadzeń ozdobnych, podkreślających architekturę pałacu.

Inne zespoły rezydencjonalne:

- **Zespół pałacowo - folwarczny z parkiem w Zagórze**

Zespół pochodzi z XIX/XX i lata 30. XX w.¹⁹ Usytuowany w pñd. części wsi, pałac niezachowany, folwark i park o czytelnych granicach. Teren folwarku zarośnięty, zachowane fragmenty ceglanoego muru. Budynki zachowane, w większości nieużytkowane, część po kapitalnym remoncie (czworak).

- **Zespół dworsko - folwarczny z parkiem, w Staropolu**

---

¹⁹karta WUOZ Zielona Góra, P. Świątkowski, 1987

Zespół pochodzi z XIX/XX i lata 30.XX w.²⁰ Usytuowany w płn. - wsch. części wsi. Dwór nie istnieje, czytelny układ zabudowań folwarcznych, czytelne granice parku. Teren opuszczony, zarośnięty, nieogrodzony, budynki w większości zrujnowane.

● **Zespół dworsko - parkowo - folwarczny, Bucze**

Usytuowany w zach. części wsi. Dwór nie istnieje, zachowany budynek rządcy. Rozległy park zachowany w pierwotnych granicach, zaniedbany, układ częściowo czytelny. Układ folwarku czytelny, budynki mieszkalne w większości przebudowane, część budynków gospodarczych użytkowana, po drobnych remontach, część uszkodzona.

---

²⁰ Karta WUOZ Zielona Góra, P. Świątkowski, 1987

III. CMENTARZE

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie Miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Wykaz cmentarzy i miejsc pocmentarnych na terenie gminy Lubrza został przedstawiony w Tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Cmentarze na terenie gminy Lubrza

MIEJSCOWOŚĆ, ADRES, AREAŁ	DATOWANIE/ WYZNANIE/STATUS	OPIS
Lubrza II Klasztorna 1, 8 ha	K. XIX w. Cmentarz ewangelicki, ob. komunalny, czynny	Na terenie zbliżonym do pólwalu. Do lat 60. XX w. była tu ruina kościoła kat. Z 1776 r.; na przykrytych ziemią fundamentach ustawiono ołtarza polowy (80. XX w.). Mur cmentarny z ażurowych segmentów betonowych, kaplica murowana z lat 80. XX w., wysypana żwirem ścieżka - na osi. Z dawnego cmentarza zachowane nagrobki wolnostojące i mogiły słabo wyczuwalne w gruncie. Starodrzew: 1 lipa 5 brzoź, akacja oraz młode brzozy wokół założenia, pojedyncze nowe żywotniki i berberys.
Lubrza I ul. Świebodzińska Przy kościele pw. św. Jana Chrzcziciela 1 ha	Pocz. XVIII w. Cmentarz ewangelicki, przykościelny, nieczynny	Przykład udanego wykorzystania terenu pocmentarnego. Cmentarz w kształcie prostokąta, otoczony murem o zróżnicowanej wysokości; część przykościelna wydzielona. W poprzek cmentarza - ścieżka wyłożona betonową kostką, konturowana żywopłotem z ligustru i aleją klonową. Starodrzew: aleja klonowa, 3 lipy, 2 graby, 5 topoli, 8 jesionów, 3 żywotniki, 2 sosny, 2 modrzewie. Wielki głąz z tablicą upamiętniającą
Lubrza III 3 Maja 0, 5 ha	2 poł. XIX w. Cmentarz ewangelicki, po 1945 r. komunalny	Prostokątny, otoczony murem z cegły, częściowo tynkowanym; brama metalowa. Przecięty drogą wyłożoną cegłą. Zachowane nagrobki ewangelickie w formie stellii katolickie; wolnostojące i jeden przyścienny, oraz kwatery wydzielone kratą. Drzewostan: 3 lipy, 3 kasztanowce, 4 jesiony, 3 tuje, 7 klonów; starodrzew dobrze zachowany.
Bucze W pobliżu wsi	XVIII w. Miejsce pocmentarne	W płn.zach. części wsi, teren nieogrodzony, zaniedbany, porośnięty samosiejkami. Kamienna kaplica z ceglany detal, oparte o nią płyty nagrobne; liczne, zniszczone nagrobki swobodnie rozrzucone w terenie.
Boryszyn Centrum wsi	XVI w. Cmentarz ewangelicki, przykościelny, nieczynny	Lekko wyniesiony teren, na którym znajduje się kościół, otoczony starodrzewem. Po stronie zach. budowli wysoki krzyż. Całość wzniesienia okolona została murem z kamienia polnego i cegły. Przed kościołem XIX-wieczne groby proboszczów kościoła.

Boryszyn droga na Staropole 1,2 ha	2 poł. XIX w. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym. - kat., czynny	W kształcie nieregularnego półowalu, otoczony ceglany murem i siatką. Groby ewangelickie zachowane w stanie szczątkowym: liczne nagrobki wolnostojące, kwatera z grobami przyściennymi, ślady mogił. Czynna część cmentarza uporządkowana. Drzewostan: trzy aleje lipowe, aleja i dwa szpalery dębowe; ponadto młodsze dęby i lipy wzdłuż pld. granicy szpaler głogów; gęsty podszyt: akacje krzewiaste, śnieguliczka, bluszcz.
Mostki I 1 ha	2 poł. XIX w. Cmentarz ewangelicki i katolicki, zamknięty w latach 70. XX w.; ponownie uruchomiony	Na nieregularnym rzucie, otoczony ceglany, ażurowym murem, z bramą i kaplica z 1 poł. XX w. Na cmentarzu zachowanych ok. 150 nagrobków, liczne wydzielone kwatery i czytelne mogiły. Starodrzew zgrupowany w części zach.: lipy, dęby, klony, brzozy graby oraz młodsze drzewa. Bardzo gęsty podszyt: robinia, lipa, klon, bez lilak. Fragmentarycznie zachowana aleja lipowa od wejścia. Część katolicka użytkowana.
Mostki II 0,3 ha	2 poł. XIX w. Cmentarz ewangelicki, nieczynny od 1945 r.	Na pld. wsi, za zabudowaniami gospodarczymi. Prostokątny. Brak starodrzewu, częściowo zachowany brzozy szpaler. Zachowane nagrobki wolnostojące, mogiły i kwatery wydzielone kratą. Podszyt robinioowo - lipowo - akacjowy, fragmentarycznie bluszcz.
Mostki III Centrum wsi działka 351 0,18 ha	XVIII w. Cmentarz ewangelicki, przykościelny, nieczynny	Czworoboczny, otoczony kamiennym murem z bramą. Brak nagrobków, teren obsiany trawą, starodrzew szczątkowy: lipa, klon, 2 cisy, 2 klony dąb; wzdłuż ogrodzenia - bez lilak.
Nowa Wioska II 1ha	Pocz. XIX w. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym. kat., czynny	Teren w kształcie prostokąta, otoczony płotem ze sztachet. Siatka i ogrodzeniem betonowym. Zachowane nagrobki niemieckie - ok. 50 sztuk, czytelne w terenie mogiły. Część katolicka uporządkowana. Nagrobek amerykańskiego pilota, który zginął w 1945 r. Cmentarz od płu., pld. i zach. obsadzony dębami. Część cmentarza zarośnięta akcją krzewiastą. Starodrzew: lipa, 15 dębów, 4 świerki, 2 akacje.
Przełazy Droga na Łaski 0,3 ha	2 poł. XIX w. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym. - kat., czynny	Na planie prostokąta, otoczony siatką, z dwoma ceglany słupkami bramy. Teren przecięty osiowo rozmieszczoną aleją lipową. Część płu. nieużytkowana, w części pld. - zach. współczesne groby W pld. - wsch. części nagrobek przyścienny; liczne pozostałości nagrobków, mogiły czytelne w terenie. Zachowana kaplica z 1 poł. XX w.
Staropole W pobliżu kościoła	XIX/XX w. Cmentarz ewangelicki, nieczynny	Założenie prostokątne, otoczone kamiennym murem z ceglany słupkami. Zachowane liczne nagrobki, też w formie stalli, wolnostojące i przyścienne, wydzielone kwatery. Drzewostan: lipy, klony, żywotniki: starodrzew i samosiejki. Na pniach drzew - bluszcz.
Zagaje	Pozostałości Cmentarz ewangelicki	

Zagórze W pobliżu wsi	Miejsce pocmentarne, ewangelickie	Pozostałości po cmentarzu ewangelickim, w pobliżu wsi, z grobowcem rodziny von Busse
--------------------------	--------------------------------------	---

IV. HISTORYCZNE OBIEKTY BUDOWLANE - REZYDENCJE

● Pałac w Mostkach²¹

Pałac pochodzi z ok. 1870 - 1880, eklektyczny, neorenesansowy detal architektoniczny i wystrój sztukatorski.

Dwukondygnacyjny budynek na wysokim cokole kryjącym partię piwnic, w głównym trzonie nakryty czterospadowym dachem z wystawką w połaci płd. Na rzucie wydłużonego prostokąta, znacznie rozczłonkowany licznymi ryzalitami, portykami kolumnowymi poprzedzonymi schodami - od płn. (fasada) i płd. oraz silnie wysuniętym portykiem arkadowym - od zach. Elewacje kształtowane wertykalne, opracowane jednolicie pod względem dekoracji architektonicznych (ceglanych tynkowanych i wypracowanych w tynku), podziałów horyzontalnych oraz kształtu otworów okiennych ujednoczonych w ramach poszczególnych kondygnacji.

Układ wewnętrzny, identyczny we wszystkich kondygnacjach, trzytraktowy, z wąskim traktem - korytarzem na osi podłużnej, z sienią przelotową, przesuniętą nieco na wschód. We wsch., poszerzonej części korytarza mieści się klatka schodowa. Piwnice z relikami wcześniejszej budowli, przekryte są w części sklepieniami kolebkowymi, w części zaś, podobnie, jak na parterze i piętrze - stropami. Wnętrza, głównie na parterze, zdobione dekoracją sztukatorską na stropach, odmienną w każdym z pomieszczeń: w postaci faset z ornamentem palmetowym lub konsolkowym oraz okazała rozeta otoczona motywem kwiatów - pośrodku. Marmurowa klatka schodowa z kutą balustradą, ze sztukateriami na jednej ze ścian: alegoryczne wyobrażenie dnia (uskrzydłona postać kobieca rozsypująca kwiaty) i nocy (identyczna postać tuląca do snu dzieci).

Adaptacja pałacu na szkołę w okresie powojennym, jak również przeprowadzone remonty, nie miały ujemnego wpływu na architekturę zabytku, zarówno w jego układzie wewnętrznym, bryle, jak i wystroju artystycznym.

● Pałac w Przełazach²²

Neorenesansowy pałac z 4. ćw. XIX w. Jego obecna forma jest wynikiem licznych przebudów, dokonanych w latach 1889, 1910 i 1923 oraz remontów i adaptacji przeprowadzonych w okresie powojennym.

Murowana, podpiwniczona bryła pałacu złożona jest z trzykondygnacyjnego korpusu na planie prostokąta na osi płn. - płd. i zlokalizowanego od płn. skrzydła. Całość urozmaicają dwie wieże zwieńczone krenelażem. Wszystkie człony nakryto dachami płaskimi ukrywając je za wieńczącym elewacje krenelażem. Naroża w partii krenelażu zaakcentowano sterczynami.

Trzykondygnacyjne, wieloosiowe, boniowane elewacje przeprute, na regularnie rozmieszczonych osiach, prostokątnymi oknami, ujętymi profilowanymi obramieniami i załamany pod kątem prostym nadokiennikami. Pod oknami drugiej kondygnacji -

---

²¹Karta WUOZ Zielona Góra, M. Błażejewska, 2009 r., oraz S. Kowalski, Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/511/letter/M/location/162>

²²Karta WUOZ Zielona Góra, M. Kacprzyk, 1994 r. oraz A. Kirkor-Skowron, Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/539/letter/P/location/189>

profilowane gzymsy z fryzem o motywie trójliści. W parterze elewacji południowej i ryzalicie elewacji ogrodowej (wsch.) umieszczono duże, kwadratowe okna o dziewięciopółowym podziale.

Ośmioosiowa, trzykondygnacyjna, niesymetrycznie zakomponowana fasada wzbogacona została silnie wysuniętym przed lico, kolumnowym, arkadowym gankiem o arkadach wykrojonych w kształcie łuku Tudorów, nad którym utworzono taras. W ryzalitowanej elewacji, na drugiej od wsch. osi - wysoka, pięciokondygnacyjna czworoboczna wieża, przepruta ostrołukowo zamkniętymi oknami o zróżnicowanej wielkości i podziałach. Największe, przechodzące przez dwie kondygnacje, okno zdobione jest maswerkiem.

Elewacja ogrodowa, skierowana w stronę jeziora, poprzedzona szerokim tarasem. Elewacje graniastej, ośmiobocznej wieży w czterech kondygnacjach przeprute prostokątnymi oknami. Pod gzymsem wieńczącym - niewielkie okulusy.

Wnętrze trzytraktowe, główny ciąg komunikacyjny umieszczony w trakcie środkowym. Jedynymi zachowanymi elementami wystroju są zdobienia na sklepieniach kolumnowego holu i na sufitach korytarzy oraz stolarka okienna i drzwiowa z maswerkowymi nadświetlami. W dużej, reprezentacyjnej sali, zlokalizowanej w pód. - wsch. narożniku korpusu, zachowało się obramienie kominka. Nad prowadzącymi do niej drzwiami, na elewacji ogrodowej przetrwał kartusz z herbem rodu Castell w formie biało-czerwonej szachownicy.

VI. OBIEKTY SAKRALNE

● Kościół ewangelicki, ob. rzym. - kat. filialny, pw. Zwiastowania NMP w Boryszynie²³

Kościół drewniany wzniesiony przez templariuszy lub joannitów. Podczas reformacji, w 1520 r. przejęty przez ewangelików, w 1648 r. na miejscu starszego wzniesiony obecny kościół. W 1690 r. dobudowano wieżę oraz wyposażono w stylu baroku. W 2 poł. XIX w. usunięto emporę wsch. i przesunięto ołtarz do ściany prezbiterium. Kościół remontowany w 1709 r., 1711 r. i 1901 r. Po wojnie przejęty przez katolików.

Kościół na rzucie prostokąta, z kwadratową wieżą od zach., dwoma przedsionkami w konstrukcji szkieletowej - od pód. oraz murowaną zakrystią i szkieletową klatką schodową - od pón. Prostą bryłę nawy nakryto trójspadowym dachem siodłowym przechodzącym w niewielki pulpitowy dach klatki schodowej. Wieża zwieńczona iglicą.

Elewacje korpusu z czytelną konstrukcją zrębową z poziomymi bali łączonych w narożnikach na jaskółczy ogon. Na osi odeskowanej elewacji zach. - odeskowana wieża, której trzy kondygnacje akcentują proste gzymsy listwowe. Elewacje rozczłonkowane wtórnie umieszczonymi lisicami oraz oknami kwadratowymi i zamkniętymi łukiem odcinkowym. Zakrystia otynkowana, klatka schodowa szalowana deskami. Przybudówki w konstrukcji szkieletowej - wtórne.

Salowe wnętrze nakrytepozornym sklepieniem kolebkowym, niegdyś z barokową polichromią o charakterze ludowym. Od strony zach. głęboka empora w kształcie litery U,

²³M. Szymańska-Dereń, Kościoły zrębowe i szkieletowe województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/624/letter/B/location/264>

wsparta na, opracowanych snycersko, słupach. W poprzek kościoła biegnie wtórnie dodana belka spinająca konstrukcję.

Po wojnie świątynia przeszła w ręce katolików i poświęcona została jako kościół filialny. W latach 60. XX w. drewnianą zakrytą zastąpiono murowaną, usunięto emporę wsch. i przesunięto poprzedzając ją ołtarz do ściany prezbiterialnej. W 1969 lub 1970 r.: wymiana pokrycia dachowego na blachę. W l. 90. XX w. ponowna wymiana pokrycia dachowego, konserwacja elementów drewnianych i wymiana tynków konstrukcji szkieletowej przybudówek. Po 1997 r. malowanie wnętrza.

● **Kościół rzym. - kat. pw. św. Anny w Nowej Wiosce**²⁴

Wzniesiony w 1670 r., poświęcony w 1676. W okresie międzywojennym ścianę płn. wzmocniono przez założenie metalowych ściągow.

Orientowany kościół założony na planie prostokąta zamkniętego od wsch. trójbocznie, nakryty dachem dwuspadowym, przechodzącym nad partią prezbiterialną w trójspadowy. Kwadratowa wieża w kalenicy od strony zach. zwieńczona barokowym cebulastym hełmem z latarnią. Od strony zach. otwarta kruchta nakryta dachem dwuspadowym. Przy ścianie pld. - zakrycia.

Odeskowane elewacje kościoła zwieńczone gzymsem o profilu wklęsło - wypukłym. Szczytu ściany wsch. oraz elewacje wieży pokryte gontem papowym, wprowadzonym w miejscu łupka. W przyziemiu elewacji wejście poprzedzone otwartym przedsionkiem. W elewacji płn., pierwotnie przeprutej parą okien, jeden z otworów przesłonięty deskowaniem. Artykulacja elewacji podkreślona czterema lisciami. Elewacje wieży zwieńczone profilowanym gzymsem; pod gzymsem niewielkie otwory doświetlające, przesłonięte wiatrownicami.

Salowe wnętrze zamknięte kolebkowym sklepieniem pozornym. W partii zach. nad emporą - strop płaski; przejście pomiędzy sklepieniami w formie prostej odeskowanej ściany zlicowanej z pełną drewnianą balustradą empory. W części prezbiterialnej - barokowy architektoniczny ołtarz. Zachowana posadzka ceramiczna z biało - czerwonych płytek układanych w szachownicę, ujętych bordiurą wzdłuż ścian i wokół ławek.

W latach 80. XX w. wymiana pokrycia dachowego. W 1977r. - podmurówka kamienno - betonowa w miejscu podwaliny z bali. Prace we wnętrzu w latach 90. XX w.: zamalowanie pasowej dekoracji obiegającej wnętrze, likwidacja ambony i zmiana lokalizacji wejścia do zakrystii, wymiana deskowania, zamknięcie okno elewacji płn. W 2004 r. - pokrycie ścian wieży z gontu papowego.

---

²⁴M. Szymańska-Dereń, Kościoły zrębne i szkieletowe województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/649/letter/N/location/280>

● **Kościół ewangelicki, ob. rzym. - kat. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Mostkach**²⁵

Wzniesiony w 1832 r. dla gminy ewangelickiej. Wybudowany w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem ceglanym. W poł. XIX w.: rozebranie drewnianej wieżyczki osadzonej w konstrukcji dachu i budowa murowanej, neogotyckiej wieży przy elewacji płd., przemurowanie płd. ściany kościoła i zmiany we wnętrzu.

Kościół jednonawowy z wieloocznym zamkniętym prezbiterium i kwadratową wieżą od płd. Bryła nawy nakryta dachem dwuspadowym przechodzącym w wielopołaciowy w części prezbiterialnej, wieża pod dachem ośmospadowym.

Elewacja płd. - wsch. opracowana symetrycznie: na osi trójkondygnacyjna wieża ceglana na kamiennym cokole. W przyziemiu wieży ostrołukowo zamknięte, obramione portalem główne wejście. Nad nim trzy poziomy ostrołukowych okien. Po bokach wieży - symetryczne wysokie, prostokątne okna. Elewacje wsch. i zach. - analogiczne, czteroosiowe; w elewacji wsch. zamurowano wejście.

Jednoprzestrzenne wnętrze świątyni zamknięte sklepieniem pozornym o łuku eliptycznym. W kruchcie w przyziemiu wieży - sklepienie klasztorne. Przestrzeń wnętrza wzbogacona emporami założonymi na kształt litery U. W wydzielonej części prezbiterialnej oś widokową zamyka ołtarz. Większość elementów wyposażenia pochodzi z okresu powstania budowli. Drewniana chrzcielnica z 1757 r., pochodzi z poprzedniej świątyni.

Kościół w Mostkach poświęcono ponownie w 1945 r., jako filialny. Na przełomie lat 50. i 60. XX w. - wymiana pokrycia dachowego z łupka na ceramiczną karpiówkę. W latach 70. XX w.: malowanie wnętrz, zamurowani drzwi w ścianie wsch., naprawa uszkodzonych słupów konstrukcji szkieletowej ścian, wymiana stolarki okiennej (okna zamknięte łukiem odcinkowym zastąpione prostokątnymi), zastąpienie części drewnianej podwaliny podmurówką z cegły. Współcześnie - zastąpienie wylewki betonowej nową posadzką.

● **Kościół ewangelicki, ob. rzym. - kat. filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przełazach**

Kościół powstał w 1911 r., neogotycki, wzniesiony z granitu.

● **Kościół ewangelicki, ob. parafialny rzym. - kat. pw. św. Jana Chrzciciela w Lubrzy**

Kościół zbudowany w 1848 r., 2 poł. XIX w., neoromański, murowany, jednonawowy, z półkolistą apsydą od zach. i wysmukłą wieżą od wschodu.

VII. POMNIKI, MIEJSCA PAMIĘCI

● Pomnik poświęcony pamięci poległych w I wojnie światowej żołnierzy - mieszkańców Boryszyna, na placyku przy skrzyżowaniu dróg, usytuowany w Boryszynie.

● Pomnik z PT-76, w centralnym miejscu Pl. Wdzięczności. Na betonowym cokole do lat 90. stało działo samobieżne SU-76, które zostało przekazane do Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Lubrza_%28wojew%C3%B3dztwo_lubuskie%29 -

²⁵ M. Szymańska-Dereń, Kościoły zrębowe i szkieletowe województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monument/show/id/647/letter/M/location/162>

[cite_note-50](#). Początkowo pomnik zastąpiono armatką ciągnioną kaliber 76, którą zastąpiono lekkim czołgiem pływającym PT-76. Pomnik usytuowany w Lubrzy.

- Pomnik poświęcony amerykańskiemu lotnikowi, którzy zginęli w czasie wojny w pobliżu wsi, przy drodze do Lubrzy na wsch. krańcu wsi. Gruntownie odnowiony w 2008 r. Pomnik usytuowany w Bucze.

VIII. ZABYTKI TECHNIKI OBRONNEJ

• Międzyrzecki Rejon Umocniony (MRU)²⁶

Na terenie Gminy Lubrza znajduje się szereg budowli fortecznych z czasów II Wojny Światowej: panzerwerki (nazwa ciężkich schronów bojowych), mosty forteczne, śluzy, zapory, podziemne tunele i kanały, wchodzące w skład Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Rozsiane są na odcinku Boryszyn - Staropole - Lubrza - Nowa Wioska - Przelazy - Mostki, zajmując poczesne miejsce w tzw. Międzyrzeckim Rejonie Umocnień.

Budowa fortyfikacji MRU prowadzona była przez III Rzeszę w latach 1934 - 1938. Miała to być jedna z najpotężniejszych linii fortyfikacji stałych w Europie, zabezpieczająca wsch. granice Niemiec, bardzo nowoczesna, silnie uzbrojona i zakładająca wprowadzenie nowatorskiej koncepcji "walki maszynami", gdzie wiele czynności przejęłyby automaty. Plany przygotował Inspektorat Saperów i Fortyfikacji.

Wybudowano ok. 100 obiektów. System tuneli o łącznej długości 30 km wybudowany został na głębokości do 35m. pod powierzchnią ziemi i łączy 20 panzerwerków (Pz.W.). Obiekty te w większości zabezpieczały przed ogniem ciężkiej artylerii: stropy i ściany zewnętrzne budowano z betonu grubości do 1,5m, kopuły bojowe, wyposażone w dwa karabiny maszynowe, ważyły ok. 50 t i miały ściany grubości 250 - 300 mm. Na płn. od Boryszyna, między miejscowościami Boryszyn - Kaława - Kęszyca- Kursko, wybudowano pas zapór przeciwczołgowych, tzw. „zębów smoka”. Przed żelbetonowymi ostrosłupami znalazł się 5 m głębokości rów przeciwczołgowy. Na terenach obfitujących w jeziora i rzeczki, powstał system zapór wodnych, tam, przepustów i jazów oraz wykopanych kanałów i stopni spiętrzających wodę, tworzących system przeszkód wodnych. Wzniesiono szereg budowli hydrotechnicznych, mostów obrotowych oraz mostów, w których płyty mostowe można było wsunąć pod powierzchnię drogi.

Przykładowy schron bojowy o odporności B (tzw. B-Werk) posiadał uzbrojenie składające się z 4 karabinów maszynowych, zgrupowanych po 2 w kopułach sześciostrzelnicowych (typ 20P7) umożliwiających ostrzał całej przestrzeni wokół schronu, granatnika fortecznego typu M19 w kopule pancernej w stropie, fortecznego miotacza ognia w stropie i karabinu maszynowego osłaniającego wejście, zlokalizowanego za płytą pancerną. Istniały bardzo różne konfiguracje uzbrojenia i elementów pancernych - zależne od czasu budowy i umiejscowienia danego schronu. Duża część obiektów tego typu posiadała możliwość rozbudowy o broń przeciwpancerną, czyli armatę kalibru 37 lub 50 mm

---

²⁶ Karty WUOZ Zielona Góra, A.M Kędryna, 2001 - 2002 r. oraz: J. Miniewicz, B. Perzyk, Międzyrzecki Rejon Umocniony 1934 - 1945, Warszawa 1993 i Międzyrzecki Rejon Umocniony, źródło: http://fortyfikacjewpolsce.pl/owb/mapa_central.htm

w wieży bądź kazamacie. Panzerwerki posiadały od 1 do 4 kondygnacji. Posiadały system koszarowo - magazynowy połączony ze schronem szybem.

W latach 1932 - 1934 zrealizowano linię zapór Niestysz - Obra, budowę niewielkich schronów oraz obiektów hydrotechnicznych. W latach 1934 - 1936 wykonano wzmocnienie pozycji, budowę dodatkowych schronów o odporności B i B1, kontynuowano budowę obiektów hydrotechnicznych. Schrony budowane były pojedynczo lub w grupach (4 schrony w Mostkach Grupa Warowna Lietzmann).

Całość fortyfikacji dzieliła się na trzy odcinki: północny, centralny i południowy.

Odcinek centralny, najsilniej ufortyfikowany, biegnący od jeziora Kursko przez Kęszycę do jeziora Paklicko, na terenie gminy Lubrza obejmuje obszar Boryszyn - Staropole - Lubrza. W latach 1935 - 1938 powstał jego szkielet z większością średnich schronów bojowych i związanym z nimi podziemnym zapleczem technicznym. Powstały wtedy schrony dziewięciu Grup Warownych (nazwy grup GW wprowadzono w 1944 r.), w tym zlokalizowanej między Lubrzą a Staropolem GW Körner i GW Jahn oraz kilkanaście pojedynczych obiektów nie wchodzących w skład poszczególnych grup. Każdy z obiektów tej grupy był inny, przez co miały postawione inne zadania. Wszystkie schrony zostały wysadzone w latach 40. lub 50. XX w. dla odzyskania stali z kopuł pancernych, mimo to są dosyć dobrze zachowane.

Rozpoczęto również budowę, nieukończoną, baterii pancernej Nr 5 koło Boryszyna. Bateria pancerna Nr 5 to klasyczne grupy warowne połączone w zespół chodnikami komunikacji podziemnej (tzw. Pętla Boryszyńska). Pętla Boryszyńska stanowi zaplecze baterii i jest największym zespołem podziemnych chodników i komór w systemie MRU. Składa się na nią główna droga ruchu i jej odgałęzienia do B-werków, pętla kolejki z dworcami Süd i Nord, komorami amunicji dla haubic i granatników M19, pomieszczenia dla załogi, maszynownie i tunele odwadniające. Podziemne korytarze zamknięto w dwie pętle wpisane w nieforemny trapez dla nieskrępowanego ruchu pociągów dostarczających amunicję do komór magazynowych, a następnie rozwołujących ją do stanowisk dział.

Odcinek południowy fortyfikacji na terenie gminy Lubrza przebiega przez miejscowość Lubrza - Nowa Wioska - Mostki - Przełazy. Stanowi pozostałość linii Niestysz - Obra. Większość obiektów na tym odcinku to obiekty hydrotechniczne, powstałe w początkowym okresie budowy linii zapór. Wykorzystywały one panujące warunki geograficzne: wiele jezior, rzeczek i strumieni, które ułatwiały obronę, jednocześnie jednak utrudniając kontratak. Aby umożliwić szybkie zlikwidowanie przeprawy (a także jej szybką odbudowę) w razie zaskoczenia, zaczęto budować mosty forteczne, obrotowe i przesuwne. Niektóre zachowane są do dzisiaj w bardzo dobrym stanie (np. w Nowej Wiosce). Bezpośrednio związane z obroną odcinków były kanały taktyczne, szerokie często na ponad 20 m. Pozwalały na łatwe zatrzymanie siły przeciwnika. Cieki wodne przegradzano fortecznymi jazami, których zadaniem było tworzenie i utrzymywanie zalewów. Wszystkie mosty i jazy bronione były przez zespoły schronów bądź pojedyncze obiekty. Kanały ostrzeliwano bezpośrednio z obiektów bądź ze stanowisk polowych. Do 1938 r. na obszarze całego odcinka południowego zbudowano 26 obiektów: 11 jazów, system taktyczny kanału

fortecznego, który łączy poszczególne zbiorniki wodne oraz 6 mostów fortecznych przesuwnych. W późniejszych latach niezbyt rozbudowano linię fortyfikacji. Na terenie podcinka południowego, w Mostkach i okolicy, zlokalizowana jest Grupa Warowna Lietzman.

Schrony tego odcinka to słabe Hindenburgi i ich mutacje. (Hindenburg Stand o odporności C. Najczęściej dwukondygnacyjne stanowiska karabinów maszynowych, często uzupełniane o garaż dla armaty przeciwpancernej - oddzielny obiekt. Konstrukcja dolnej kondygnacji schronów wykonana jest z cegły fortecznej).

W GW Lietzmann występują trzy typy schronów: dwa schrony typu MG Schartenstand 2 o odporności B1 - schron bojowy dla ciężkich karabinów maszynowych bez kopuł pancernych, jeden B1 z trzystrzelnicową kopułą oraz 1 B-werk z kopułami trzy- i sześciostrzelnicowymi oraz z garażem dla armaty przeciwpancernej.

Tabela nr 5. Obiekty bojowe na terenie gminy Lubrza²⁷

LOK.	TYP OBIEKTU, NR OBIEKTU, DATOWANIE	OPIS
BORYSZYN	Schron Pz.W. 778 Wjazd do wsi od strony Wysokiej, przy drodze. 1935 r.	Najstarszy schron Linii Niestysz - Obra, na płn. sąsiaduje od z obiektami baterii A5 wchodzącymi w skład systemu podziemnego. Zbudowany wewnątrz wioski, zamaskowany był nadbudową imitującą stodołę. W walkach w 1945 r. nie odegrał żadnej roli, ale dzięki swojemu maskowaniu został nierozpoznany. Dwukondygnacyjny, odporność B alt (ściany gr.1,5 m). Zachowany w 70 %. Wewnątrz zachowane oryginalne napisy na ścianach. Wejście otwarte, schron uszkodzony, dolna kondygnacja zalana wodą.
	Schron Pz.W. 712 Na wsch. od linii Staropole/Borszyn, na płn. od linii kolej. w lesie 1939 r.	Duży obiekt dwukondygnacyjny, odporność B alt. Średnio uszkodzony - stan zachowania - 75 %. Wewnątrz otwarte zapadnie, oraz inne doły - pułapki, dolna kondygnacja zalana wodą.
	Schron Pz.W. B5 - A2 „Nord” W obiekcie - zejście do trasy Pętla Borszynska 1940 r.	Niedokończony obiekt, który miał posiadać odporność A (ściany gr. 3,5 m). Wykonano klatkę schodową łączącą go z systemem podziemnym i wylano płytę fundamentową. Budowę przerwano w 1940 r., na fundamentach wzniesiono halę przeładunkową.
	Schron Pz.W. 713 Płn. - wsch. od Borszyna 1937 r.	Grupa Warowna Jahn. Jednokondygnacyjny obiekt, pierwszy połączony z systemem podziemnym metalową klatką schodową z windą. Posiada jedyną zachowaną trzystrzelnicową kopułę pancerną. Wejście do obiektu zamknięte kratą. Zachowane 98%.
	Schron Pz.W. 714 Na wsch. od linii Borszyn/Staropole 1937 r.	Grupa Warowna Jahn. Obiekt jednokondygnacyjny odporności B. Połączony zakratowanym szybem z systemem podziemnym. Uzbrojenie standardowe - rozmieszczone w jednej kopule trzystrzelnicowej, jednej lub dwóch sześciostrzelnicowych, kopule moździerza i kazamacie obrony wejścia. Stan zachowania - 35 %.

²⁷ Źródło: <http://wikimapia.org/4670546/pl/Pz-W-766>

STAROPOLE	Schron Pz.W. 715 Na wsch. od linii Boryszyn/ Staropole lasek śródpolny 1937 r.	Najlepiej zachowany obiekt Grupy Warownej Jahn. Ostał baterię pancerną nr 5. Zachowany w 100 %: wejście zamknięte kratą, klatka schodowa stalowa, lekko naruszona. W koszarach resztki wyposażenia. Dwukondygnacyjny, skomunikowany z systemem podziemnym, odporności B, posiadającym odporność B alt (ściany gr. 1,5 m).
	Schron Pz.W. 766 płn. - wsch. od Boryszyna 1938 r.	Grupa Warowna Jahn. Dwukondygnacyjny, połączony z systemem podziemnym, o odporności B alt. Stan zachowania 50 %. Dolna kondygnacja zachowana
	Schron Pz.W. 701 Na pld. od wsi 1937 r.	Grupa Warowna Körner. Duży, jednokondygnacyjny, klasa odporności B alt. Zachowany w 85 %. Wewnątrz otwarte zapadnie.
	Schron Pz.W.702 Na pld. od wsi 1937 r.	Grupa Warowna Körner. Standardowy duży jednokondygnacyjny schron, odporności B alt, z klasycznym uzbrojeniem w kopułach trzy - i sześciostrelnicowych; kazamata obrony wejścia, kopuła moździerza, kopuła obserwacyjna. S stan zachowania w 60%. Wewnątrz otwarte zapadnie, oraz inne doły - pułapki.
	Schron Pz.W. 703 Na pld. od wsi 1939 r.	Grupa Warowna Körner. Schron dwukondygnacyjny, bardzo dobrze uzbrojony: kopuły sześciostrelnicowe, M19, FW, kopuła obserwacyjna i kazamata obrony wejścia. Strzelnica obrony wejścia skierowana wstecz na zapole (przeciwie do kierunku zagrożenia atakiem) wyposażona była w potężną płytę pancerną odporności B. Zniszczony w 60 %.
	Schron Pz.W. 706 Na pld. - wsch. od wsi, nad jez. Paklicko 1939 r.	Duży obiekt dwukondygnacyjny, odporności B. Uzbrojenie standardowe - rozmieszczone w jednej kopule trzystrelnicowej, jednej lub dwóch sześciostrelnicowych, kopule moździerza i kazamacie obrony wejścia. Prawie całkowicie zniszczona górna kondygnacja, a dolna zalana wodą..
	Schron Pz.W. 708 Pld. - wsch. od wsi, w pobliżu jez. Paklicko 1938 r.	Duży obiektem dwukondygnacyjny, odporności B. Jeden z najciekawszych obiektów bojowych z zachowaną ciężką płytą pancerną. Stan zachowania - 80 %. Miał posiadać armatę ppanc. w kazamacie pancernej. Jeden z najciekawszych obiektów bojowych z zachowaną ciężką Wewnątrz otwarte zapadnie, oraz inne doły - pułapki.
	Schron Pz.W. 780 a, b Płn. część wsi, skrzyżowanie dróg	Jednokondygnacyjny obiekt o ciekawej konstrukcją części bojowej, która jak nadbudówka sterczy nad stropem schronu; w „nadbudówce” znajdowała się kopuła 3-strzelnicowa oraz dzwon obserwacyjny. Blok wejściowy schronu posiada nietypowo umieszczoną kazamatę za płytą pancerną, umożliwiającą prowadzenie ognia ku zapole pozycji. Prawdopodobnie schron maskowany był budynkiem. W pobliżu znajduje się mały (prawie całkowicie wysadzony) schron bez numeracji” dwusektorowy o odporności B1 i wydaje się być standardowym typem Regelbau. Wzmacniał on obronę mostu i dodatkowo prowadził ogień flankujący wzdłuż drogi w kierunku pld.
	Schron Pz.W. 782	Nie jest częścią GW Körner lecz stanowi jej integralną część.

	W lesie, na pld. od wsi 1936 r.	Jednokondygnacyjny, o odporności B Alt. Jeden z większych schronów: sześciostrzelnicowa kopuła i kazamata pancerna dla ckm. Jest silnie zniszczony, dobrze zachowała się podłoga kopuły 3-strzelnicowej, która mimo odstrzelenia pancerza została na miejscu. Wejście otwarte poprzez kazamatę pancerną. Stan zachowania - 75 %.
	Jaz 712 Broniony przez Pz.W. 702	Grupa Warowna Körner
	Tama 714	
	Wieża pancerna PzT 2	
	Wieża pancerna PzT 3	
	Szyb-wylot odwodnienia Nr 2594	
	Przystanek kolejowy nieczynny	
Inne objekty	Grupa Warowna Körner, 1944 r. Umocnienia polowe, transzeje i Ringstady RS58c (Tobruki - niemiecki typ małego schronu z żelbetu, przystosowanego do prowadzenia ognia okrężnego). W pobliżu schronów - relikty rowów przeciwpancernych, okopów i kanałów taktycznych z jazami.	
LUBRZA	Schron Pz.W. 693 Płn. - wsch. od wsi, w lesie k. kolonii Romanówek 1938 r.	Obiekt jednokondygnacyjnym o odporności B 1. Jest prawie w całości wysadzony - stan zachowania w 30 %.
	Schron Pz.W. 694 W pobliżu Osiedle Zamoście 1935 -39	Obiekt jednokondygnacyjny, o odporności B. Był wysadzony i do 2003 r. całkowicie zasypany ziemią - stan zachowania w 70%. Schron w trakcie rekonstrukcji, znajduje się prywatnej posesji, zwiedzanie możliwe po kontakcie z właścicielem.
MOSTKI	Schron Pz.W. 668 Las, płn. - zach. od wsi 1935 r.	Grupa Warowna Lietzman. Wysunięty najdalej na pld., miał za zadanie bronić grobli przez kanał taktyczny nr 701 i drogi biegnącej na zapole pozycji. Schron jednokondygnacyjny, odporność B alt. Jest prawie całkowicie zniszczony - stan zachowania w 20 %. Zachowana część ścian i stropów oraz dzwon obserwacyjny.
	Schron Pz.W.669 Płn. - zach. część wsi. 1936 r.	Najważniejszy schron Grupy Warownej Lietzmann - na zach. od Mostków. Zbudowany na wzgórku przy szosie A2, miał za zadanie blokować ją ogniem ckm ze swoich kopuł pancernych oraz ogniem z armaty przeciwpancernej wytażanej na pozycję połową Dwukondygnacyjny, o odporności B alt. Zachowany w 95 %.: częściowo wysadzony (garaż dla armaty p. panc.) i pozbawiony kopuł pancernych, dolna kondygnacja jest częściowo zalana. Wewnątrz otwarta zapadnia. Schron widoczny z drogi DK2.
	Schron MG Stand 670	Grupa Warowna Lietzman. Zbudowany wśród zabudowań wsi przy drodze do przystanku kolejowego, był maskowany na

	Nad kanałem taktycznym 702 1935	budynek gospodarczy (zachowane listwy drewniane, do których były mocowane deski). Jest to schron jednokondygnacyjny, odporności B alt, dwusektorowy z uzbrojeniem za płytami pancernymi i z punktem obserwacyjnym z dzwonem 9P7. Posiadał zaplecze: 7 pomieszczeń poza bojowymi. W pobliżu w garażu drewnianym ukryta była armata p. panc używana na pozycji polowej. Zadaniem schronu było ryglowanie ogniem ckm i armaty p. panc. szosy A2 oraz zakończenia kanału taktycznego. Po wojnie schron został częściowo wysadzony, zachowane 60 %: część socjalna i blok wejściowy.
	Schron MG Stand 671 Teren prywatny 1935	Grupa Warowna Lietzman. Usytuowany między kanałem a nasypem kolejowym, bronił północnego zakończenia kanału 702. Schron jednokondygnacyjny, dwusektorowy z uzbrojeniem w kazamatach pancernych, gdzie czołową płytę pancerną uzupełniono pancernym stropem. Skutkowało to niską sylwetką schronu, który częściowo zagłębiony w ziemi był prawie niewidoczny. Między izbami bojowymi umieszczono dzwon obserwacyjny. Ciekawie rozwiązano blok wejściowy, który można kontrolowanie wysadzić w razie zagrożenia - nisze na materiał wybuchowy. Zachowane oryginalne napisy eksploatacyjne oraz część kazamaty pancerne i dzwonu obserwacyjnego. Schron nie został wysadzony. Znajduje się na terenie prywatnym. Stan zach. 95%.
	Schron Pz.W.677 Na ptn. - wsch. od Mostek 1938/39	Grupa Warowna Lietzman. Zamyka od ptn., poza linią nasypu kolejowego, obronę odcinka. W nasypie znajduje się tunel dla utrzymania łączności między transzejami. Był to typowy obiekt B1, jednokondygnacyjny, z obetonowaną kopułą sześciostrzelnicową Zachowany w 95 %, bez kopuły pancerne. Bardzo duże martwe pole ostrzału przy braku wsparcia innych schronów mogących prowadzić ogień osłonowy powodowało, że schron ten mógł być w 1945 r. raczej tylko schronem biernym.
	Kanał taktyczny 701 1935	Grupa Warowna Lietzman. Pozycję od strony ataku wzmacniała linia kanałów taktycznych 701 (łączy się z jeziorem Niestysz) i 702, pełniących rolę fos przeciwpancernych i przeciwpiechotnych oraz potrójny ciąg okopów Głównym zadaniem Grupy Warownej Lietzmann była obrona szosy, linii kolejowej łączącej Poznań z Berlinem oraz luki między kanałami taktycznymi
	Kanał taktyczny 702 1935	
NOWA WIOSKA	Schron Hindenburg Stand MG 691 Do 1934	O odporności C, z jedną strzelnicą w płycie pancernej do ognia czołowego i schronem dla armaty p. panc.- w części tylnej. Dolna kondygnacja - z cegły fortecznej, służyła za zaplecze dla kondygnacji bojowej: pomieszczenia kuchni ze zbiornikami wody, odpoczynku i dowódcy. Na górnym poziomie oprócz małej izby bojowej lub dwóch dla ckm - pomieszczenie wartowni i schron dla armaty p. panc. (w niektórych miejscach schrony dla armaty to oddzielne obiekty pełniące funkcje i garażu dla armaty i schronu dla obsługi).
	Forteczny most rolkowy 705 Kanał Niesulicki	W razie zagrożenia specjalny mechanizm umożliwiał przesunięcie, a następnie podniesienie mostu zamykając drogę w kierunku zachodnim. Most broniony był przez znajdujące się

1936/37	w pobliżu dwa betonowe stanowiska ogniowe wyposażone w karabin maszynowy oraz armatę przeciwpancerną.
Kanał z zaporą Do jeziora Goszcz k. Lubrzy i m-ci Mostki 706 1936/37	
Ruiny 691	Ruiny obiektów strzegących mostu 705: jednokondygnacyjne, podwójne stanowisko broni maszynowej i garaż dla armatyki przeciwpancernej 37 mm.

W połowie 1943 r. z obawy przed zniszczeniem fabryk w Niemczech, przeniesiono do tuneli MRU fabrykę produkującą części do silników zakładu Daimler. Przeprowadzono prace nad adaptacją terenu, szczególnie w korytarzu od wjazdu do głównej drogi ruchu i części centralnej głównej drogi ruchu. W pobliżu wjazdu wybudowano halę do montażu zregenerowanych silników. Siłę roboczą stanowili przymusowi pracownicy, których umieszczono w dawnych obozach przeznaczonych dla budowniczych i w specjalnie na ten cel przygotowanych dwóch obozach w Wysokiej i koło Boryszyna. Część południowa systemu mieściła w sobie magazyny, tutaj wydzielono również cztery komory przeznaczone na dokumenty archiwum Sztabu Generalnego z Królewca i zbiory Muzeum Fryderyka Wielkiego w Poznaniu.

5.6.2. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa. Niestety dziedzictwo niematerialne stosunkowo od niedawna podlega ochronie prawnej, stąd z reguły, w większości gmin nie prowadzono nad nim szczegółowych badań. Podobnie jest na terenie gminy Lubrza.

Współczesne społeczeństwo gminy Lubrza, podobnie jak na całym terenie ziem zachodnich, jest wypadkową mieszanki etnicznej i kulturowej, powstałej w efekcie wydarzeń historycznych. Region zamieszkują ludzie wywodzący się z różnych zakątków Europy i Polski. Dzisiejsi Lubuszanie to Polacy przesiedleni z Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej, Wielkopolanie, którzy przyjechali tu do pracy lub w poszukiwaniu nowego miejsca do życia: Ukraińcy przemieszczeni z Rzeszowszczyzny, Żydzi, Romowie, a także Niemcy, którzy zostali tu po II wojnie światowej. W rezultacie region lubuski stał się swoistym tygłem, w którym bardzo różniące się doświadczenia, przyzwyczajenia, tradycje, kultury, religie mieszają się, wytwarzając bardzo specyficzny klimat, charakteryzujący się tolerancją, poszanowaniem, życzliwością i przyjaznym stosunkiem do innych.

Powojenna polityka państwa, zmierzająca do zatarcia różnic poszczególnych mniejszości i narzucająca jednolity narodowy charakter, nie sprzyjała pielęgnowaniu tradycji i obyczajów przywiezionych ze stron rodzinnych, prowadząc do ich unifikacji. Czytelne jest to choćby w gwarze językowej czy kultywowaniu obrzędowości katolickiej charakterystycznej dla całych ziem zachodnich.

Gwary powojennych osadników nawarstwiały się na gwary ludności autochtonicznej i mieszały się ze sobą. Doprowadziło to do powstania dialektów mieszanych, w następnym etapie - do integracji językowej. W wyniku procesu integracji językowej powstała polszczyzna ogólna z minimalnymi elementami gwarowymi różnej genezy, w zależności od pochodzenia jej użytkowników.

Podobnie obrzędowość, która po przejściu procesów integracyjnych, obejmuje uczestnictwo w świętach roku liturgicznego (Wielkanoc, Boże Ciało, Boże Narodzenie i inne) i związane z tym zwyczaje (np. dożynki, kolędniczy, topienie marzanny, etc.), dbałość o miejsca kultu (kościół, nagrobki na cmentarzach) czy zwyczaj pielgrzymowania do wielu sanktuariów. Z obrzędami kościelnymi wiążą się również uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijną.

Od dwudziestu lat, w związku z transformacją ustrojową, następują dynamiczne procesy społeczne, które można nazwać transformacją kulturową. Społeczeństwo ponownie się definiuje i kształtuje swoją tożsamość w oparciu o nowe tendencje: zwrot ku historii miejsca zamieszkania i postrzeganie go, jako małej ojczyzny. Proces ten podlega badaniom naukowym.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli okazje,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można

podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 6), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Lubrza. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego Programu - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego kilkusetletnia historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

SILNE STRONY GMINY LUBRZA	SŁABE STRONY GMINY LUBRZA
<ul style="list-style-type: none"> • bardzo atrakcyjne położenie gospodarcze (bliskość węzła komunikacyjnego A2 i S3); • bliskość granicy z Niemcami; • sąsiedztwo z ośrodkiem subregionalnym: Świebodzin; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • środowisko przyrodnicze gminy sprzyjające promowaniu na tym obszarze aktywnej rekreacji i sportu; • występujące formy prawne ochrony przyrody: rezerваты przyrody („Pniewski Ług”, „Nietoperek I”, „Nietoperek II”), pomniki przyrody • opracowana gminna ewidencja zabytków; • bogata i ciekawa historia gminy; • oznakowane piesze, rowerowe, wodne szlaki turystyczne; • Lubrzański Szlak Fortyfikacji - 	<ul style="list-style-type: none"> • niedostateczne zaangażowanie społeczeństwa w rozwój gminy; • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • niedostatecznie rozwinięta baza turystyczno - wypoczynkowa wokół jezior; • niewielki stan środków finansowych na ochronę zabytków; • nie docenianie własnego potencjału gminy w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego; • znikoma edukacja na temat ochrony dziedzictwa kulturowego; • mało skuteczna promocja dziedzictwa kulturowego regionu; • niedostateczne wykorzystanie potencjału turystycznego; • niewystarczająca ilość zapisów w zakresie ochrony zabytków.

<p>największą atrakcją turystyczną gminy;</p> <ul style="list-style-type: none"> • tradycje kulturalne na wsiach z terenu gminy; • organizowane liczne imprezy kulturalne, w tym Noc Nenurafów; • aktywnie działające instytucje kultury; • gmina należy do Stowarzyszenia LGD Brama Lubuska. 	
---	--

<p style="text-align: center;">SZANSE GMINY LUBRZA</p>	<p style="text-align: center;">ZAGROŻENIA GMINY LUBRZA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • podniesienie poziomu życia ludzi; • wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wzrost rangi aktywnego wypoczynku w kształtowaniu się nowego stylu życia i spędzania wolnego czasu; • wzrost kulturalnych aspiracji ludności; • rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; • zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska 	<ul style="list-style-type: none"> • brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • brak skutecznej egzekucji prawa; • brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii, planów, programów itp.; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych (niewpisanych do rejestru zabytków); • postępująca degradacja stanowisk archeologicznych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem pieniędzy z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • zerwanie ciągłości kulturowej - zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami;

<p>naturalnego i kształtowania przestrzennego;</p>	<ul style="list-style-type: none"> • degradacja krajobrazu kulturowego w wyniku presji urbanistycznej; • zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie prywatnym i publicznym.
--	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lubrza

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Lubrza służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

W oparciu o ustawowe cele programu opieki nad zabytkami, informacje o zasobach dziedzictwa kulturowego gminy oraz o możliwościach i perspektywach rozwoju gminy, sformułowano następujące cele Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lubrza:

- systematyczne realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i trwała poprawa stanu ich zachowania,
- uwzględnienie ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa archeologicznego w dokumentach planistycznych i strategicznych gminy,
- wykreowanie atrakcyjnego wizerunku gminy oraz budowanie tożsamości, a także podnoszenie atrakcyjności gminy i wykorzystanie zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,
- powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w środowisku mieszkańców gminy,
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- wykorzystanie funduszy krajowych i funduszy strukturalnych unii europejskiej w działaniach samorządu w zakresie opieki nad zabytkami i ochrony zabytków.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego gminy zostało opracowanych trzy priorytety, które są rozwinięciem celów Programu. (Tabele nr 7, 8, 9). Do realizacji priorytetów wyznaczono kierunki działania wraz z zadaniami. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym

rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.), Wójt zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania ich Radzie Gminy. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji Programu, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do wypełnienia w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich zrealizowania. Sposób weryfikacji ze zrealizowanych zadań został ujęty w trzeciej kolumnie każdej tabeli.

Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno - gospodarczego gminy		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz utworzenie informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, ilość turystów odwiedzających poszczególne obiekty/atracje
	Oznaczenie obiektów zabytkowych (kościół, schronów/bunkrów, cmentarzy) oraz pomników przyrody w terenie (wraz z umieszczeniem tablic zawierających historię obiektu oraz tablicą wskazującą dojazd)	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Promowanie istniejących wartości krajobrazowych gminy oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego. Poprzez dążenie do zachowania i odtworzenia historycznego układu przestrzennego i układu zieleni oraz przeprowadzenia zabiegów pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych	Ilość działań promujących
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów gminnych o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów)	Ilość zweryfikowanych dokumentów
Rozszerzenie zasobów	Umieszczenie na stronie internetowej gminy spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków	Ilość odsłon na stronie www

prawnych form ochrony zabytków	oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami	
	Bieżąca aktualizacja i weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków	Ilość przeprowadzonych aktualizacji gez, ilość obiektów wyłączonych z gez
	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	Czy Program został przyjęty, ilość przeprowadzonych kontroli z realizacji
	Opracowanie oraz okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	Czy opracowano plan, czy plan aktualizowano
	Systematyczne zbieranie informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów	Ilość zebranych informacji
	Ustalenie terenów, dla których niezbędne jest opracowanie nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, istotnych dla ochrony dziedzictwa kulturowego	Czy wyznaczono terenu dla nowych mpzp, czy na tych terenach znajdują się obiekty zabytkowe
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Ścisła współpraca z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków, poprzez udzielanie porad dotyczących dofinansowań, wsparcia finansowego, udostępniania obiektów dla zwiedzających, itp.	Ilość wspólnych działań,
	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów wymagających remonty/ konserwacje
	Kontynuowanie udzielania dotacji na	Ilość i wartość

	sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków	przyznanych dotacji
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego dla przedsięwzięć gminnych	Ilość pozyskanych środków
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Gminy zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń	Ilość przeprowadzonych szkoleń
	Opracowywanie ofert prac sezonowych dla bezrobotnych mieszkańców gminy przy bieżących pracach pielęgnacyjnych i porządkowych prowadzonych na terenie zabytkowych parków i cmentarzy	Ilość sporządzonych ofert, ilość zatrudnionych osób, ilość przeprowadzonych prac
	Współpraca z Urzędem Pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną	Ilość przeprowadzonych prac porządkowych, ilość osób zatrudnionych
	Prowadzenie prac porządkowych j. w. w formie wolontariatu	Ilość sporządzonych ofert, ilość zatrudnionych osób, ilość przeprowadzonych prac

Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Wyznaczenie tras turystycznych i dydaktycznych (pieszych i rowerowych) wykorzystujących walory gminy	Organizacja konkursu na pomysł na trasę dydaktyczną	Ilość zorganizowanych konkursów, ilość nowych tras
	Wyznaczenie ścieżek dydaktycznych uwzględniających walory przyrodnicze i krajobrazowe	Czy wyznaczono ścieżki, ilość uwzględnionych informacji
	Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków	Czy opracowano

	turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego	nowe szlaki
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy	Czy zapisy były porównywane, czy są zgodne
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego	Możliwości pozyskania środków finansowych, ilość osób zainteresowanych, ilość przekazanych informacji
	Zlecenie i dofinansowywanie prac studialnych i dokumentacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego regionu, współpraca w tym zakresie ze służbami konserwatorskim	Czy zlecono prace, wysokość dofinansowań

Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr III

PRIORYTET III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych	Ilość zorganizowanych imprez, ilość osób uczestniczących
	Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków	Ilość zorganizowanych wydarzeń
	Propagowanie wśród mieszkańców prowadzenia działalności agroturystycznej połączonej ze zwiedzaniem regionu	Ilość osób odwiedzających region gminy, ilość działalności agroturystycznej na terenie gminy
	Upowszechnianie informacji na temat dobrych praktyk konserwatorskich	Ilość zamieszczonych/przekazanych informacji, ilość osób zainteresowanych
	Coroczne opracowanie kompleksowego programu	Ilość zaplanowanych

	impres kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy	impres, ilość zorganizowanych imprez
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych	Ilość ogłoszonych informacji, ilość osób odwiedzających stronę internetową
	Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami	Ilość wydanych vademecum, ilość osób zainteresowanych vademecum, ilość pobrań vademecum na stronie
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków	Ilość podjętych działań
	Współpraca z uczelniami wyższymi polegająca na wprowadzeniu problematyki środowiska kulturowego gminy do tematów prac dyplomowych	Czy podjęto współpracę z uczelniami, ilość wspólnych działań
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów	Czy podjęto współpracę z instytucjami, ilość nowych oznakowań
	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ilość wydanych środków
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego	Ilość zdarzeń, ilość ogłoszonych informacji, ilość osób zainteresowanych

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Lubrza realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
- wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.;
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- ustawa o podatku rolnym z dnia 15 listopada 1984 r.;
- ustawa o podatkach i opłatach lokalnych z dnia 12 stycznia 1991 r.;
- ustawa o podatku od spadku i darowizn z dnia 28 lipca 1983 r.;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Lubrza;
- edukacja kulturowa;

- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz aktualizacja Programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji programu.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygoszpodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów Gminnego programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich

prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **Źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji.

• **Źródła zagraniczne:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji na dofinansowanie prac przy zabytkach, działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z 2015 r. poz. 397, 774) oraz zgodnie z przepisami wykonawczymi do ww. ustawy, tj.: w rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 24 czerwca 2005 r., Nr 112, poz. 940), zmienionym Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 11 stycznia 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2006 r., Nr 12, poz. 73).

Terminy składania wniosków:

- wnioski o dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone, składa się do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja ma być udzielona,
- wnioski o dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku, składa się do dnia 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona.

Wnioski o dotację kierowane do Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków należy składać na formularzu (każda rubryka wniosku musi zostać wypełniona), który jest określony w załączniku nr 2 do rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 24 czerwca 2005 r., Nr 112, poz. 940 ze zm.). Do wniosku należy załączyć wszystkie wymagane przepisami prawa załączniki.

• **Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego** - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXV/354/16 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 14 listopada 2016 r. zmieniająca uchwałę w sprawie udzielenia z budżetu Województwa Lubuskiego

w 2016 r. dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubuskiego.

• **Dotacje z budżetu gminy Lubrza** - zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXIV/221/2014 Rady Gminy Lubrza z dnia 24 marca 2014 r. w sprawie ustalenia zasad i trybu udzielania dotacji celowej z budżetu gminy Lubrza na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Łączna wysokość udzielonych w danym roku dotacji nie może przekroczyć środków finansowych przewidzianych na ten cel w budżecie gminy Lubrza. Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa uchwała budżetowa. Kompletne wnioski o przyznanie dotacji należy składać do 30 kwietnia każdego roku.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;

- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy. W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• Program Dom Kultury+

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Bardzo Młoda Kultura. Wieloletni program wspierania edukacji kulturowej

Celem wieloletniego programu realizowanego w ramach Paktu dla Kultury przez Narodowe Centrum Kultury jest budowanie systemowych rozwiązań wzmocniających stymulowanie kreatywności i edukacji kulturowej przez 16 podmiotów wyłonionych w drodze konkursu - po jednym z każdego województwa.

Podstawowym celem programu jest wpieranie edukacji kulturowej w Polsce. Cel ten będzie urzeczywistniany przez realizację całego szeregu zadań pośrednich. Realizacja zadania odbywa się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2016 - 2018. O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać samorządowe instytucje kultury. Przy realizacji zadania wskazane jest nawiązanie współpracy poprzez zawarcie porozumienia lub utworzenie konsorcjum z następującymi podmiotami:

- kuratoriami oświaty, centrami i ośrodkami doskonalenia nauczycieli;
- publicznymi i/lub niepublicznymi instytucjami oświatowo - wychowawczymi;
- organizacjami pozarządowymi;
- instytucjami kultury;
- innymi podmiotami działającymi na polu edukacji kulturowej w województwie.

Każdy z wnioskodawców będzie mógł ubiegać się o dotację w wysokości od 300 do 900 tysięcy złotych na trzyletni okres realizacji dokumentu, a także wsparcie organizacyjne i merytoryczne od powołanego przez NCK zespołu zajmującego się jego obsługą. W ramach programu odbywać się będą doroczne spotkania wszystkich beneficjentów, w trakcie których będą się dzielić doświadczeniami i poszukiwać wspólnie rozwiązań.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2017

Programy na 2017 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:

- Kolekcje muzealne,
- Wspieranie działań muzealnych,
- Kultura ludowa i tradycyjna,
- Ochrona zabytków,
- Ochrona zabytków archeologicznych,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą,
- Badanie polskich strat wojennych.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dotacji na badania archeologiczne zgodnie z przyjętym Rozporządzeniem z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Rozporządzenie określa warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na:

- 1) badania archeologiczne prowadzone ze względu na planowane albo realizowane:
  - a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
  - b) roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co może doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.
- 2) wykonanie dokumentacji badań archeologicznych, o których mowa w pkt. 1.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury

i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Orientacyjna kwota przewidziana na nabory w 2015 r. to blisko 2,6 mld zł. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 EUR.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

• Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi

Gospodarcemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• **Regionalny Program Operacyjny - Lubuskie 2020 (RPO - L2020)**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego na lata 2014 - 2020 to narzędzie realizacji polityki spójności na obszarze województwa lubuskiego w perspektywie finansowej UE na lata 2014 - 2020. RPO - Lubuskie 2020 jest programem dwufunduszowym, łączącym w sobie interwencję Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Celem głównym programu jest długofalowy, inteligentny i zrównoważony rozwój oraz wzrost jakości życia mieszkańców województwa lubuskiego poprzez wykorzystanie i wzmocnienie potencjałów regionu i skoncentrowane niwelowanie barier rozwojowych.

Ogółem na realizację RPO - L2020 zaangażowanych zostanie 1 066 976 116,00 euro (wkład krajowy (publicznego i prywatnego) został oszacowany na poziomie minimalnym - 15%).

Dokument realizuje kluczowe priorytety UE w poniższym zakresie, tj.:

- Rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy, poprzez przeprowadzenie działań w ramach Osi priorytetowej 1. Gospodarka i innowacje oraz Osi priorytetowej 2. Rozwój Cyfrowy;
- Rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywnie korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej, poprzez finalizację inwestycji ujętych w ramach Osi priorytetowej 3. Gospodarka niskoemisyjna, a także Osi priorytetowej 4. Środowisko i kultura;
- Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną - obszar gospodarka o wysokim poziomie zatrudnienia, poprzez wdrażanie zadań ujętych w ramach Osi priorytetowej 6. Regionalny rynek pracy oraz Osi priorytetowej 8. Nowoczesna edukacja;
- Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną - obszar gospodarka zapewniająca spójność społeczną i terytorialną, poprzez przeprowadzenie inwestycji przewidzianych w ramach Osi priorytetowej 5. Transport, Osi priorytetowej 7. Równowaga społeczna, a także Osi priorytetowej 9. Infrastruktura społeczna.

W dniu 15 listopada 2016 r. Zarząd Województwa Lubuskiego przyjął zmiany do Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego - Lubuskie 2020.

• **Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.**

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do

realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

10. Realizacja i finansowanie przez gminę Lubrza z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Lubrza;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gmina Lubrza;

Gmina Lubrza jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 12 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym aż 6 obiektów wpisanych jest do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 10). Gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Tabela nr 10. Obiekty zabytkowe stanowiące własność gminy Lubrza

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	FORMA WŁASNOŚCI
1	Boryszyn	Boryszyn, dz. nr 187/1	schron bojowy nr 778	własność Gminy
2	Lubrza	ul. Świebodzińska 68	Urząd Gminy	własność Gminy
3	Mostki	Mostki nr 81	pałac, ob. szkoła	własność Gminy
4	Nowa Wioska	Nowa Wioska, dz. nr 219/2	most przesuwany nr705	własność Gminy
5	Staropole	Staropole obiekty Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego	schron bojowy PzW NORD	własność Gminy
6			schron bojowy PzW 701	
7			schron bojowy PzW 702	
8			schron bojowy PzW 703	
9			schron bojowy PzW 713	
10			schron bojowy PzW 715	
11			schron bojowy PzW 766	
12			schron bojowy PzW 780 a, b	

Gmina planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków w latach obowiązywania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Środki przeznaczane na zabytki są zabezpieczane w budżecie gminy w przypadku realizacji zadań określonych w Programie. Inaczej jest w kwestii udzielania dotacji na prace lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków. Kwota udzielanego dofinansowania nie jest stała i uzależniona jest od ilości wpływających wniosków. Zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XXXIV/221/2014 Rady Gminy Lubrza z dnia 24 marca 2014 r. w sprawie ustalenia zasad i trybu udzielania dotacji celowej z budżetu gminy Lubrza na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

W ostatnich latach gmina przeznaczyła 60 000 zł na dotacje zgodnie z ww. ustawą:

- w 2014 r. przyznano dotację celową w wysokości 30 000 zł na prace konserwatorsko - remontowe Parafii rzymsko - katolickiej pw. Św. Jana Chrzciciela w Lubrzy na roboty renowacyjne i wymianę nawierzchni dziedzińca przy kościele pw. Św. Jana Chrzciciela w Lubrzy;
- w 2016 r. przyznano dotację celową w wysokości 30 000 zł na prace konserwatorsko - remontowe Parafii rzymsko - katolickiej pw. Św. Jana Chrzciciela w Lubrzy na remont pokrycia dachowego na kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w miejscowości Przełazy.

Gmina zaplanowała w 2017 r. przeznaczyć 15 000 zł. na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2017 - 2020 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu

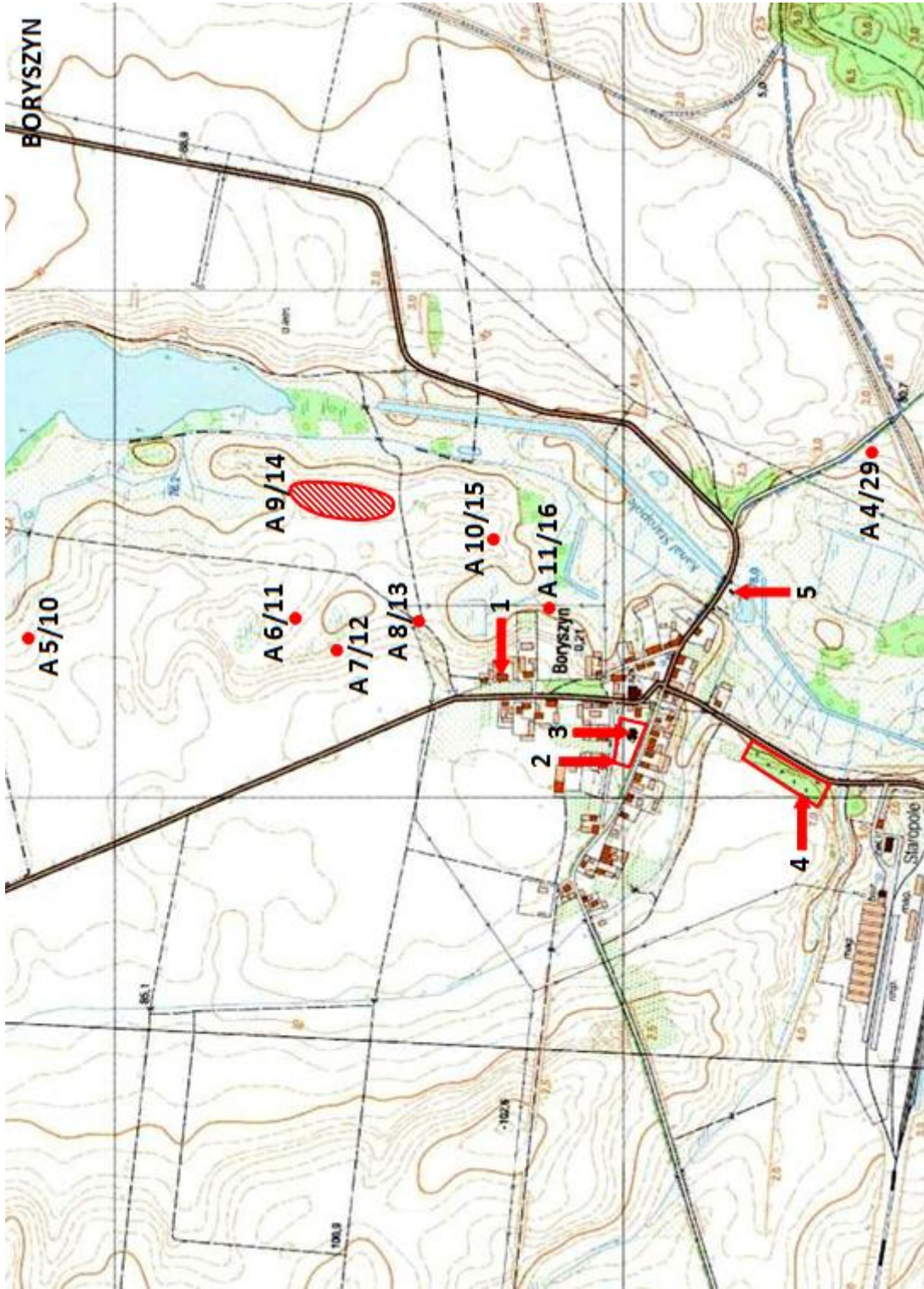
jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

Zadania Gminnego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gmina może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

11. Załącznik graficzny

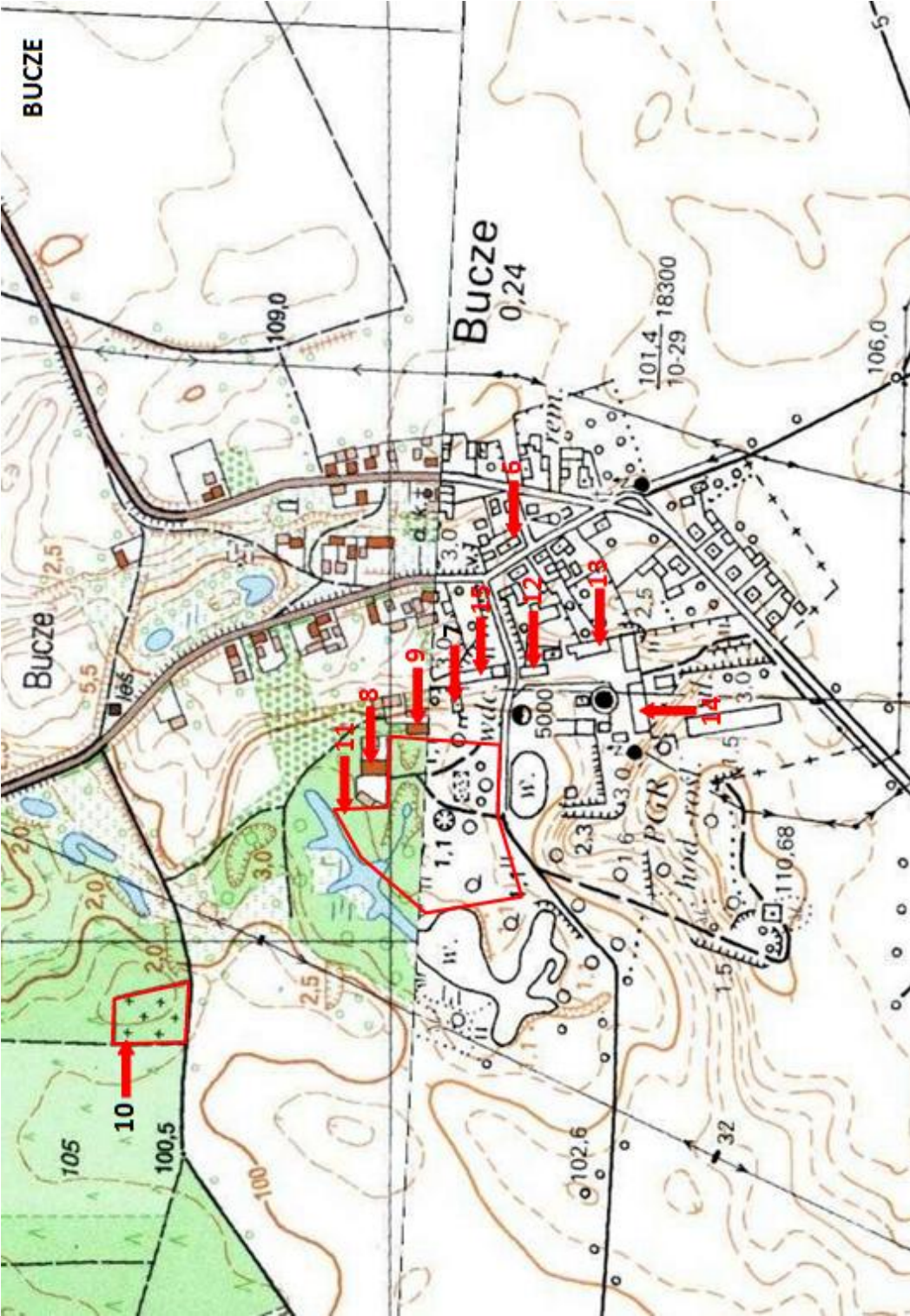
Załącznik graficzny zawiera rozmieszczenie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, który został podzielony według miejscowości z terenu gminy. Dla obiektów architektury numery odpowiadają liczbie porządkowej w Tabeli nr 3. Natomiast stanowiska archeologiczne oznaczono A numer stanowiska w miejscowości/numer stanowiska na obszarze.

MAPA BORYSZYN

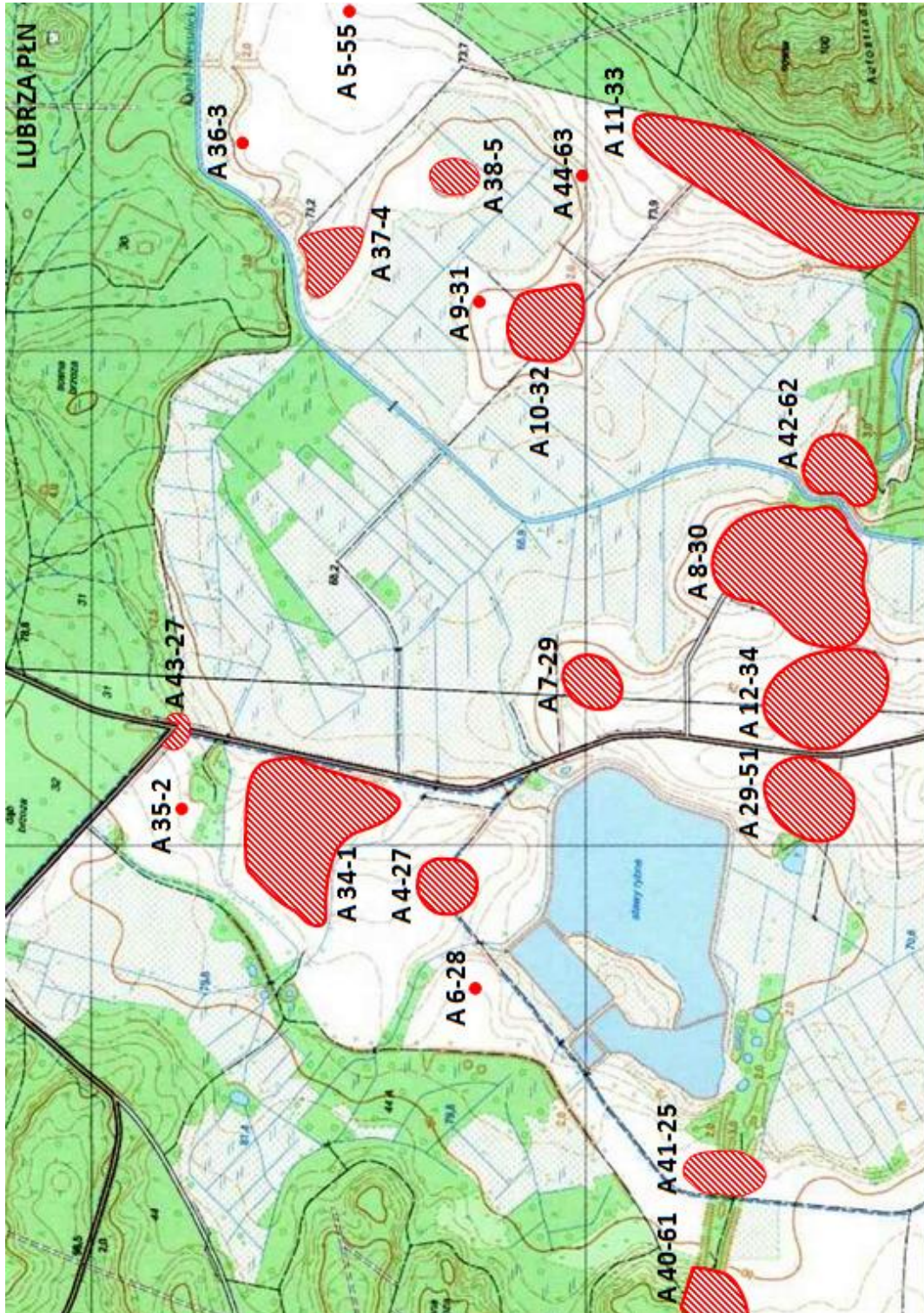

MAPA BUCZE

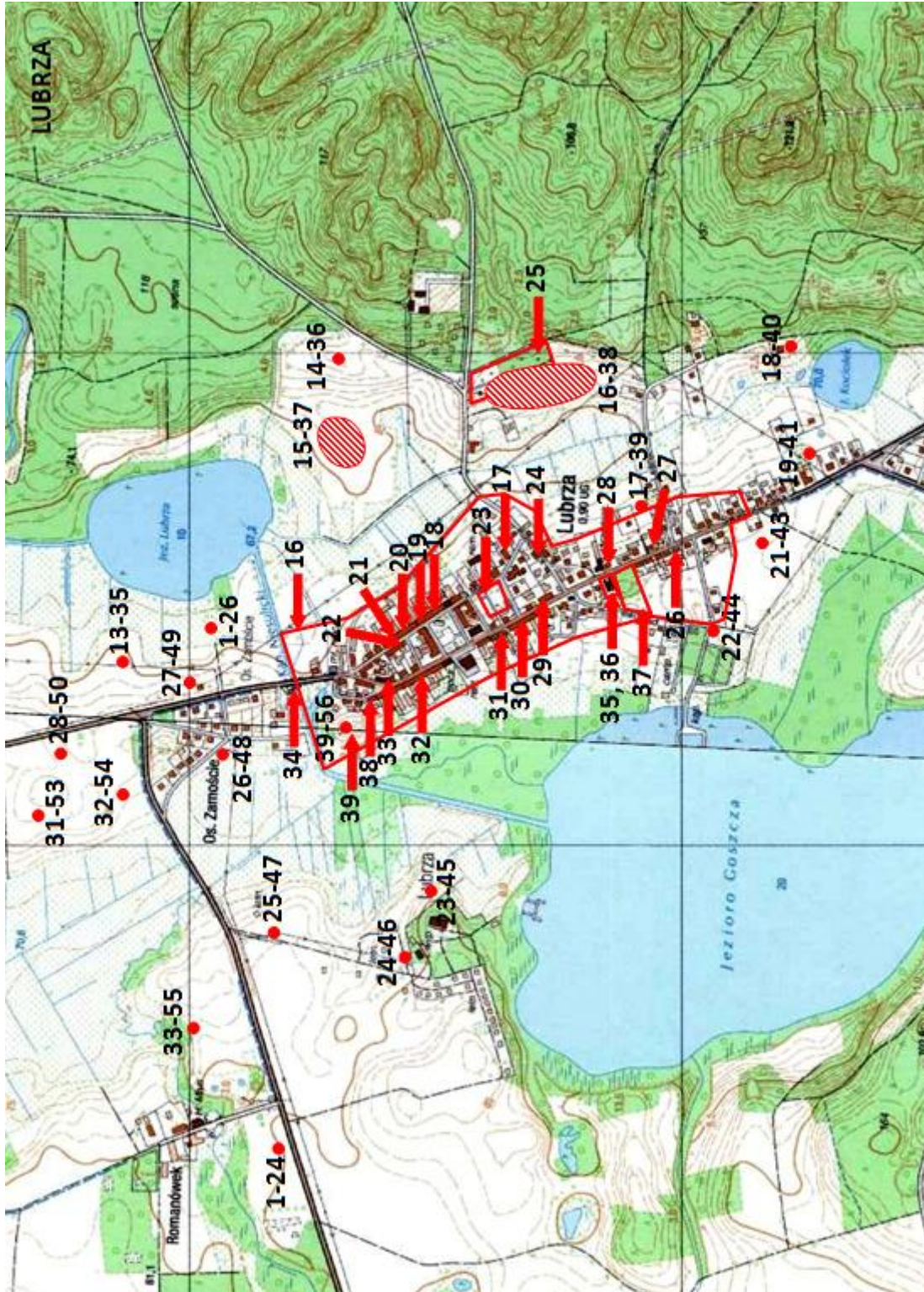

MAPA LUBRZA PŁN

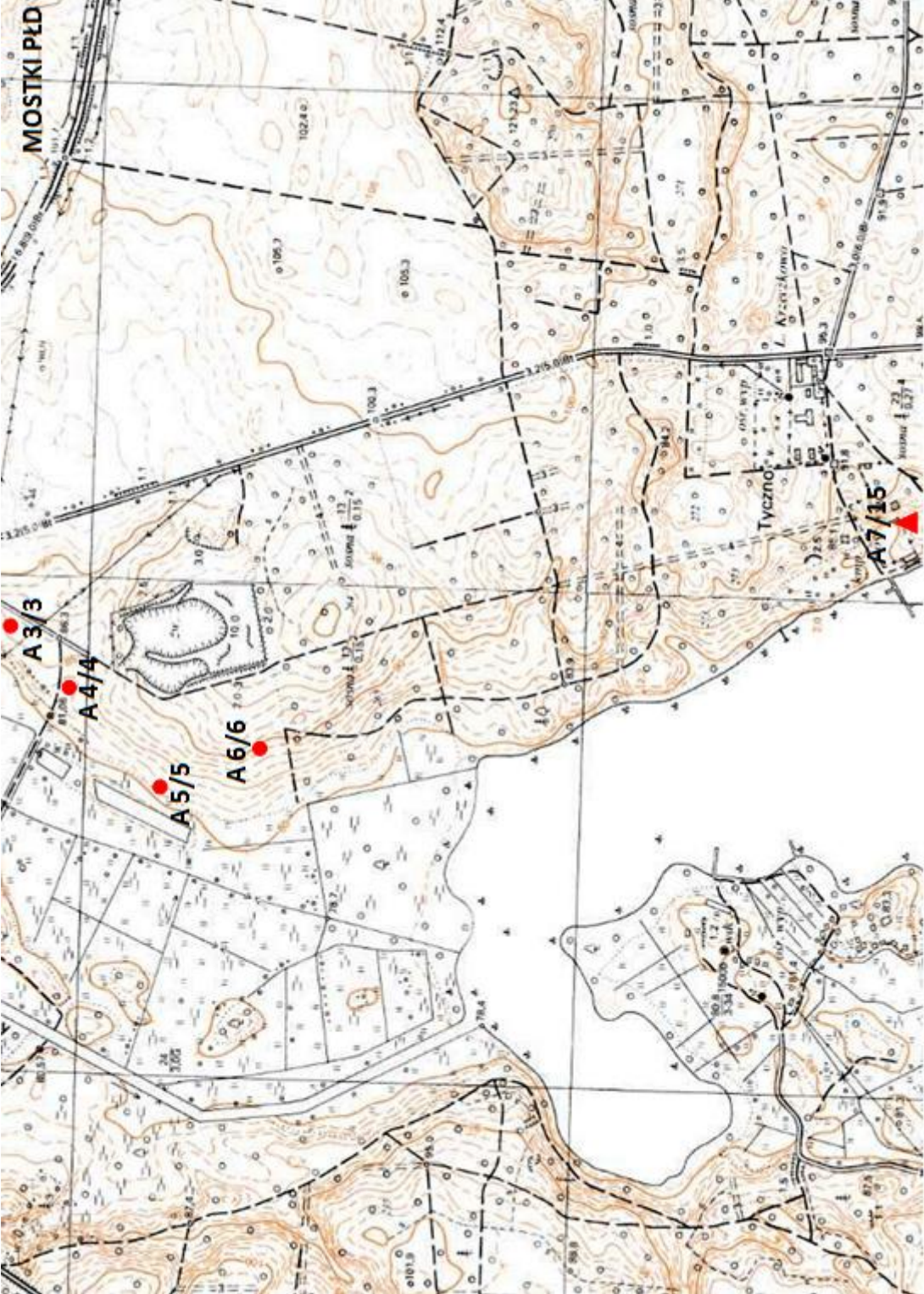

MAPA LUBRZA

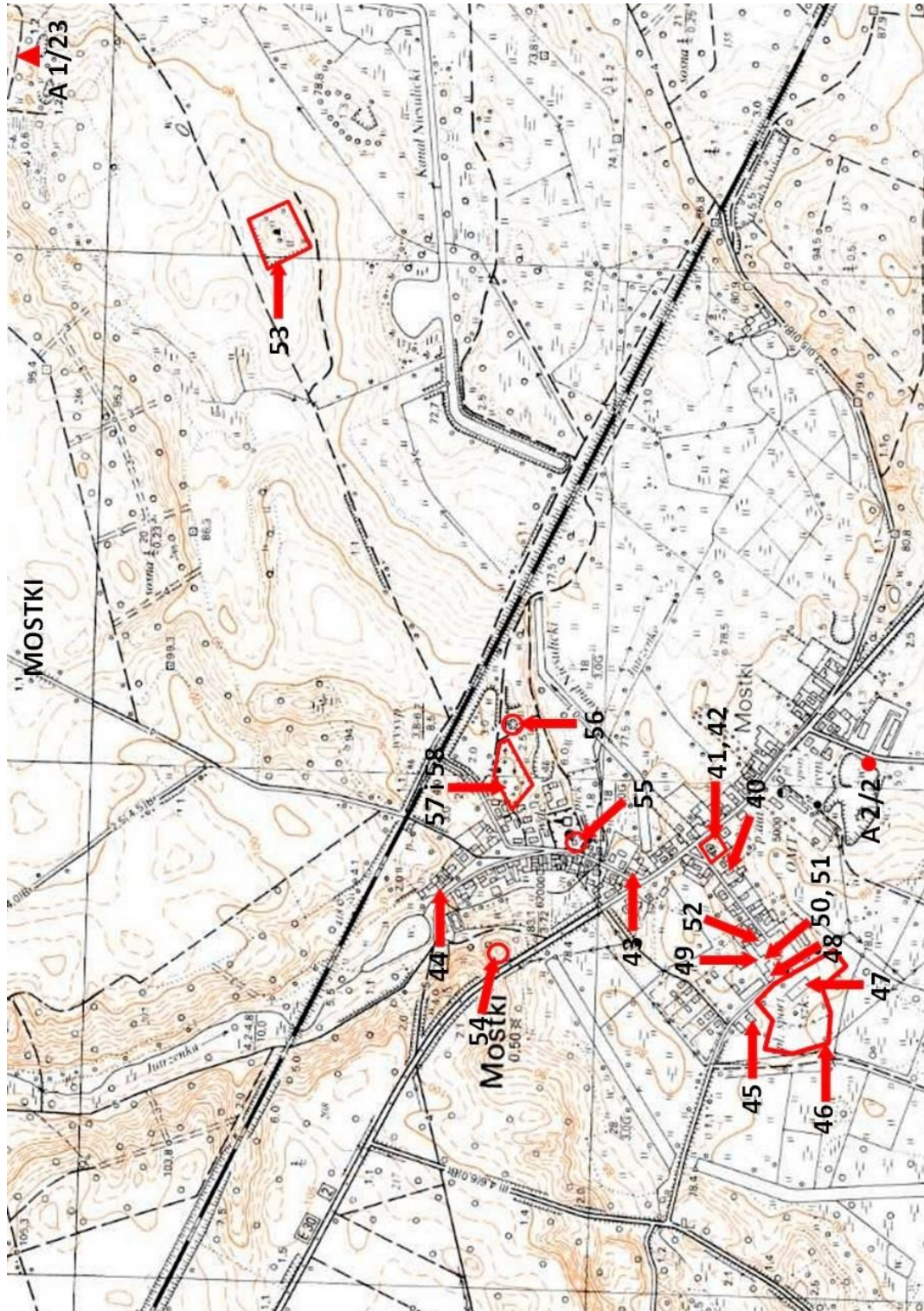

MAPA MOSTKI PŁD

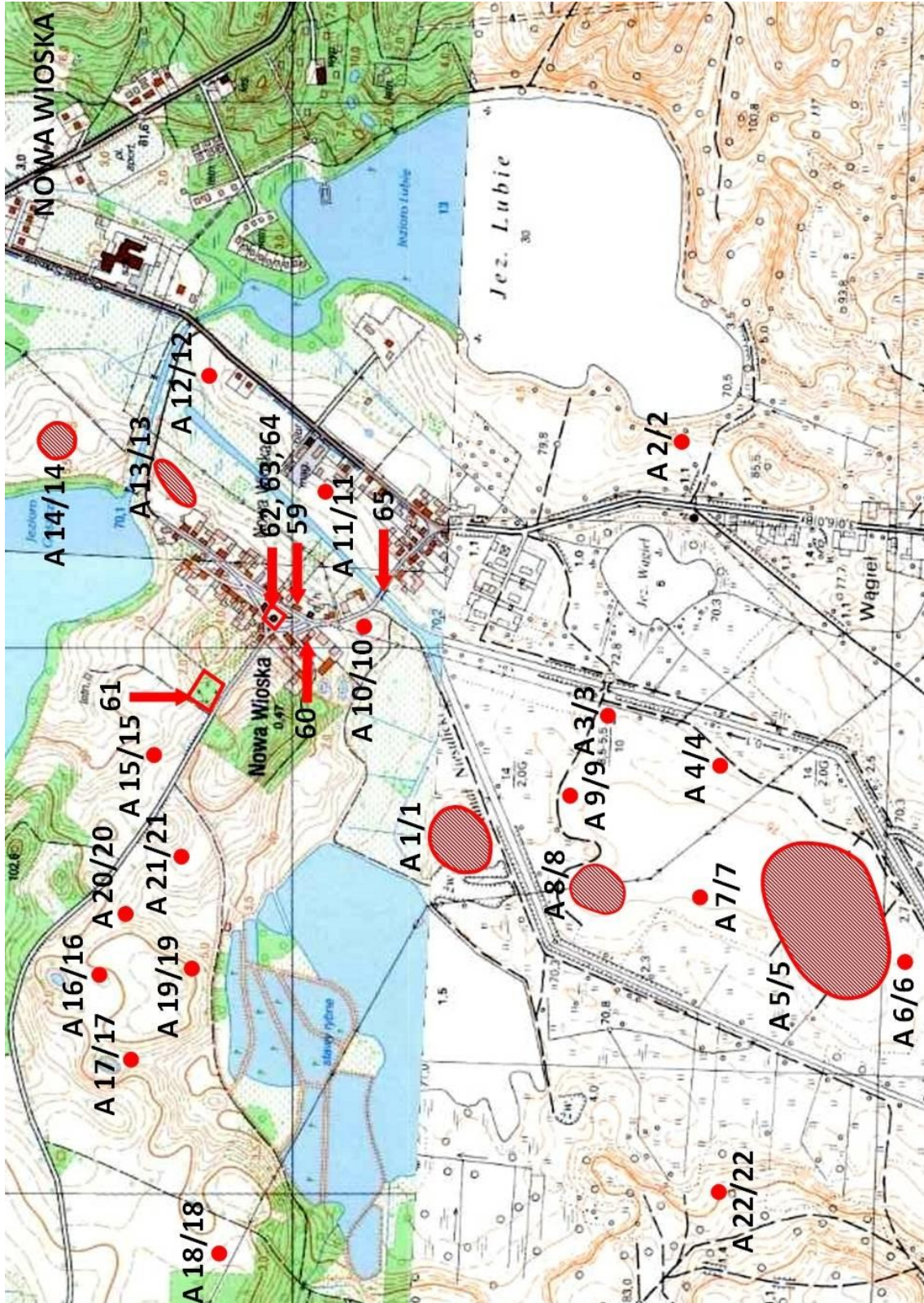

MAPA MOSTKI

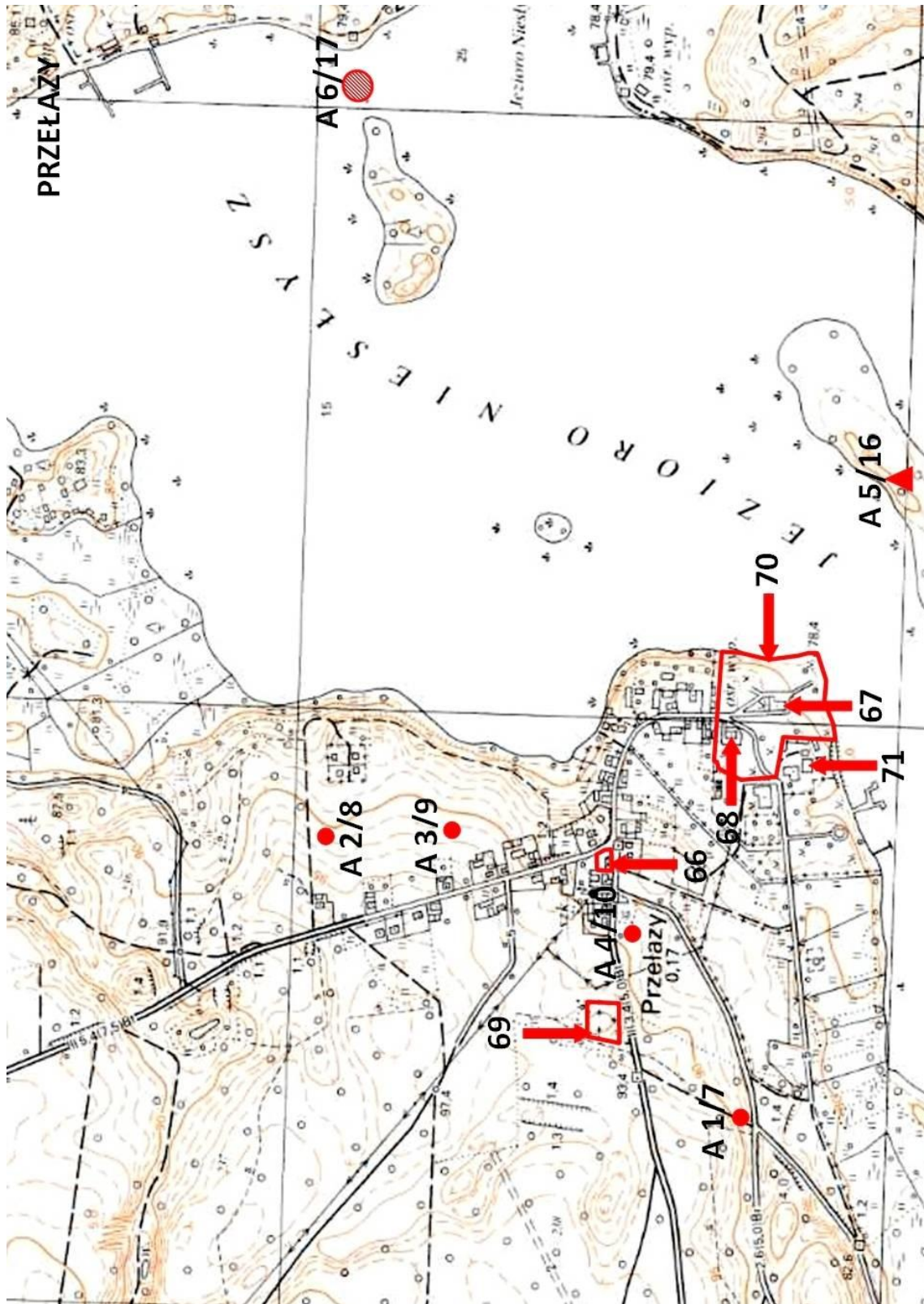

MAPA NOWA WIOSKA

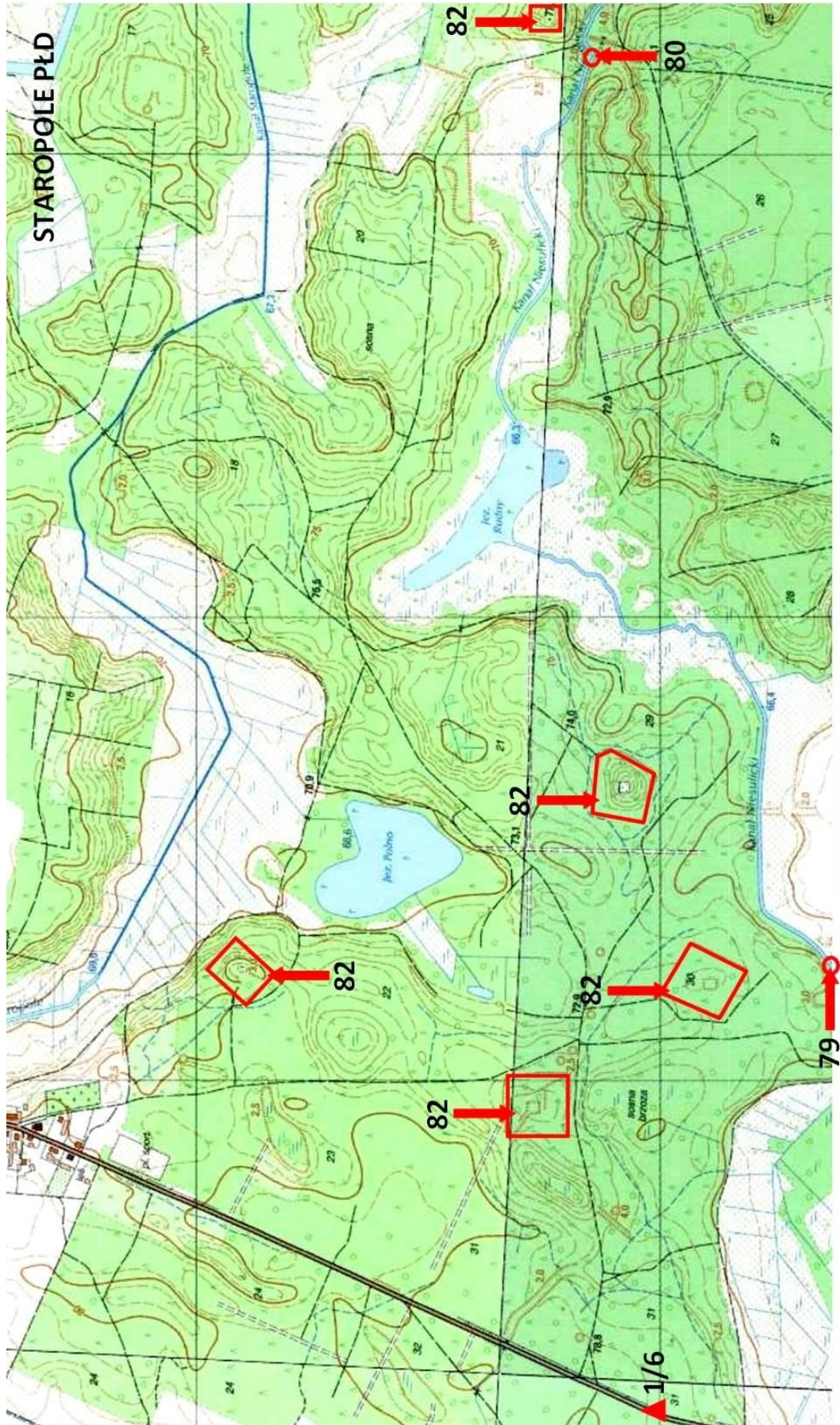

MAPA PRZEŁAZY

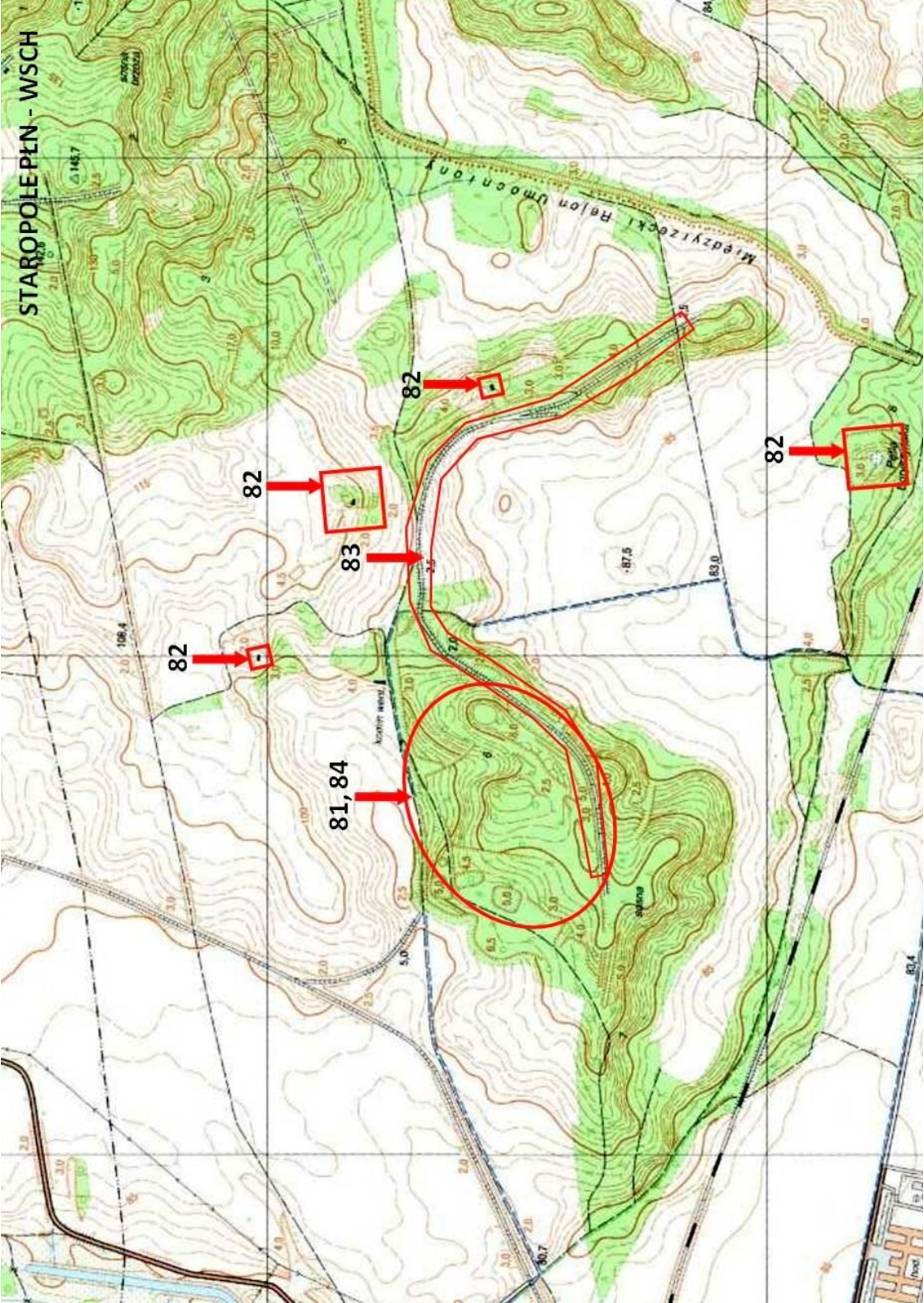

MAPA STAROPOLE PŁD

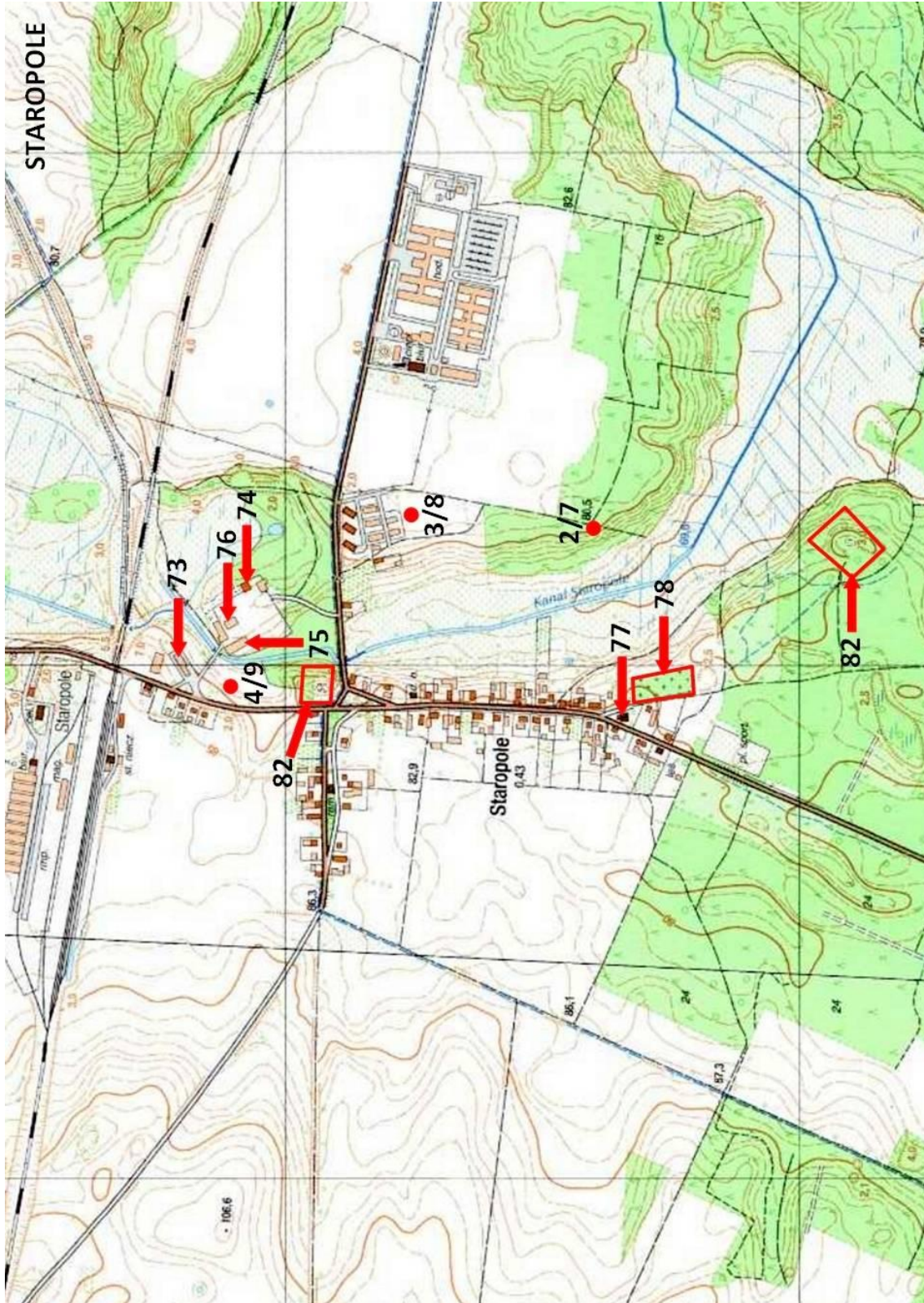

MAPA STAROPOLE PŁN - WSCH

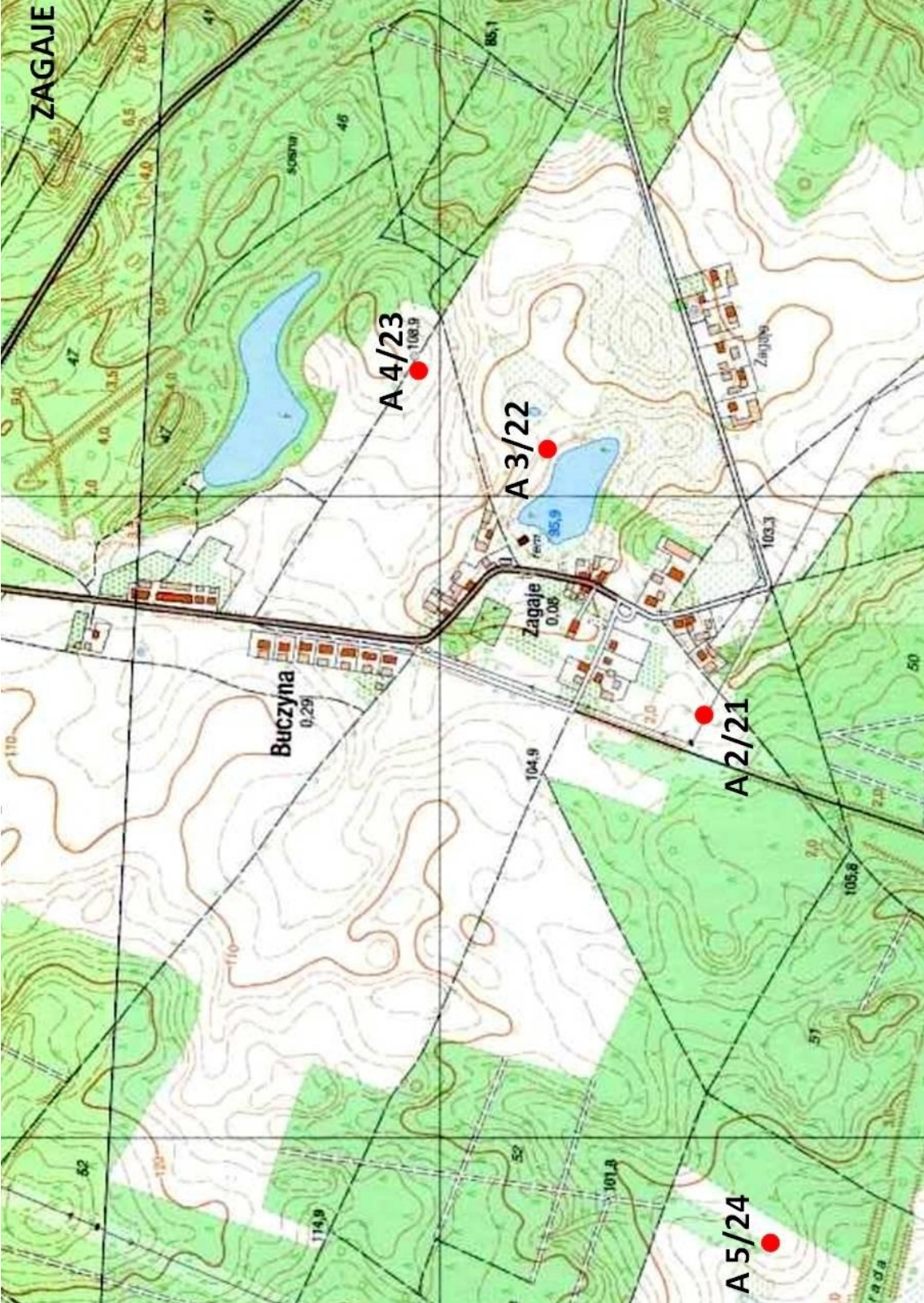

MAPA STAROPOLE

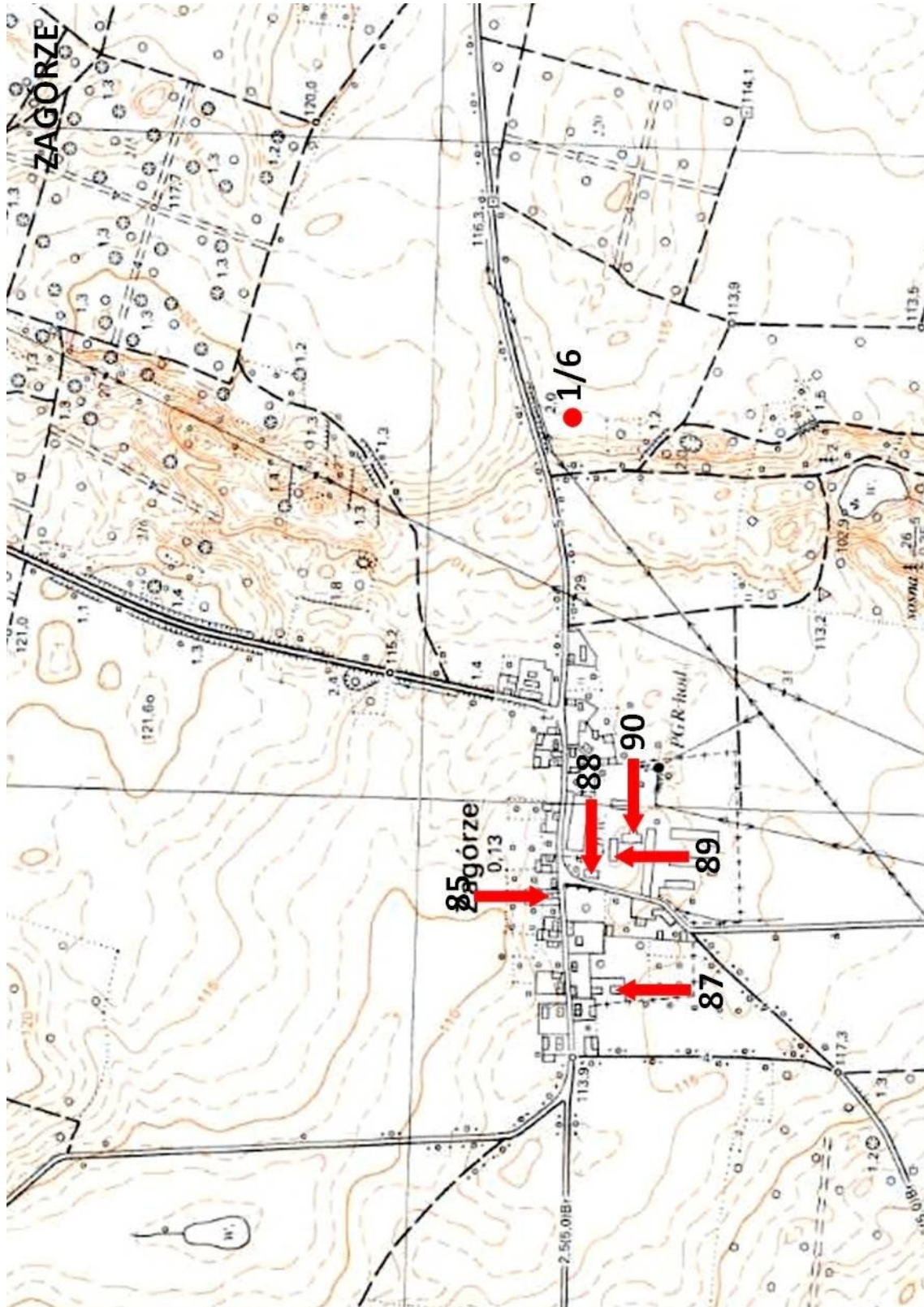

MAPA ZAGAJE

MAPA ZAGÓRZE

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
16. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Lubrzy;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione w siedzibie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze;
18. Czas architekturą zapisany, praca zbiorowa, red.: I. Peryt - Gierasimczuk, Zielona Góra, 1998;
19. S. Kowalski, Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwzk.pl/monument/show/id/511/letter/M>;
20. Zabytki północnej części województwa lubuskiego, praca zbiorowa, red.: J. Lewczuk i B. Skaziński, Gorzów Wlkp. - Zielona Góra, 2004;
21. Ziemia Lubuska, praca zbiorowa, red.: M. Szczaniecki i St. Zajchowskaj, Poznań 1950;
22. S. Zajchowska, Środowisko Geograficzne, /w:/ Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą, Tom 1, Ziemia Lubuska, Nowa Marchia, Wielkopolska, red.: Z. Kaczmarczyk i A. Wędzki, Zielona Góra, 1967 r.;
23. M. Nowacki, Powiat świebodziński. Szkice historyczne, Świebodzin, 2006;
24. M. Szymańska-Dereń , Kościoły zrębowe i szkieletowe województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwzk.pl/monumentcategory/show/id/3/letter/P>;
25. M. E. Drozdek, Zabytkowe parki województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwzk.pl/monumentcategory/show/id/7/letter/P>;

26. M.E. Drozdek, Malownicze parki krajobrazowe Carla Eduarda Petzolda na wybranych przykładach ogrodów województwa lubuskiego, /w:/ Rocznik Lubuski, T.31, cz.1, 2005;
27. A. Kirkor-Skowron, Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego, źródło: <http://www.lwkz.pl/monumentcategory/show/id/4/letter/%C5%9A>;
28. J. Spors. Przynależność administracyjna ziem nad środkową Odrą i dolną Wartą w XII i 1. połowie XIII w., /w:/ Śląski Kwartalnik Historyczny "Sobótka", 1/1986;
29. www.nid.pl;
30. www.nimoz.pl;
31. www.stat.gov.pl/gus;
32. www.isap.sejm.gov.pl;
33. www.wikipedia.pl.

13. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Lubrza;
2. Tabela nr 2. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Lubrza;
3. Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Lubrza;
4. Tabela nr 4. Cmentarze na terenie gminy Lubrza;
5. Tabela nr 5. Obiekty bojowe na terenie gminy Lubrza;
6. Tabela nr 6. Analiza SWOT;
7. Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
8. Tabela nr 8. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
9. Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr III;
10. Tabela nr 10. Obiekty zabytkowe stanowiące własność gminy Lubrza.